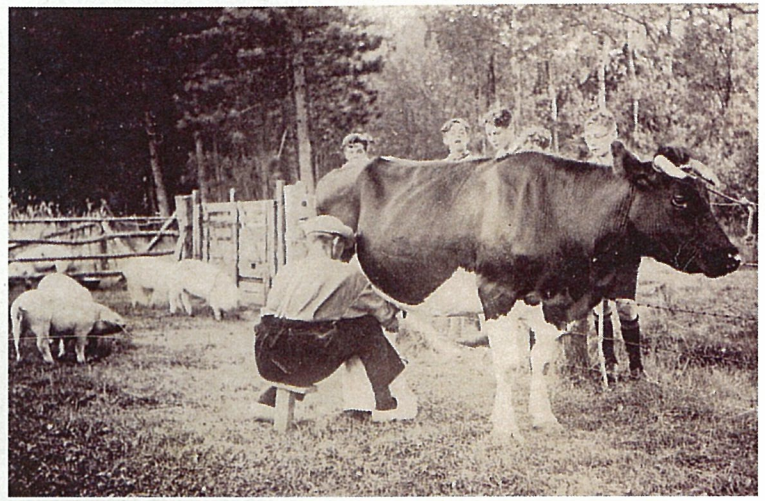

Ampt Epe

Historische vereniging voor Emst—Epe—Oene—Vaassen

Nummer 155
www.ampt-epe.nl

Ampt Epe

Nr. 155 – februari 2006

Redactie: D. Hamer, L. van den Bremen-Jonker, W.J. van 't Einde, H. Tijman-Logtenberg
Redactieadres: D. Hamer, Jagtlustweg 9, 8162 NJ Epe
redactie@ampt-epe.nl

Het blad verschijnt vijf keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'.
De vereniging stelt zich onder meer tot doel het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van Emst, Epe, Oene en Vaassen

Postadres Ampt Epe: Postbus 114, 8170 AC Vaassen

Bestuur:

Voorzitter: E. de Jonge, tel. (0578) 66 22 08
voorzitter@ampt-epe.nl

Secretaris: H. Stakenburg, tel. (0578) 64 19 12
secretaris@ampt-epe.nl

Penningmeester: M.L. Endendijk, tel. (0578) 61 30 78
penningmeester@ampt-epe.nl

Leden: D. Hamer, W.J. van 't Einde, H. Kloezeman, C. Schut, A. Westerink

Lidmaatschap: 11,50 euro per jaar
Giro: 119.40.15 ten name van penningmeester 'Ampt Epe'
I.S.S.N.-nr. 1383-2026

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van 'Ampt Epe'.

Bij de voorplaat: "Een mooie sfeerfoto eind jaren dertig, met onder de koe mijn vader" (Lijda van den Bremen-Jonker), zie blz. 5

Een terug- en een vooruitblik

Van de voorzitter

Een nieuw verenigingsjaar staat voor de boeg, vol met activiteiten. Vrij onverwacht kwam er zelfs een bij en zagen we ons genoodzaakt een extra nieuwsbrief te zenden. Het belang van het openbare debat over cultuurhistorie in onze gemeente was in onze ogen een belangrijk item. Ongetwijfeld heeft u via de media gehoord wat de politieke partijen onze cultuur waard vinden.
Ook in februari werd de eerste winterlezing gehouden, iets wat volgend jaar op dezelfde plek en hetzelfde tijdstip zal worden herhaald. Zo halverwege het koude seizoen moet dat steeds aan het begin van het jaar een goede start van het seizoen worden. Het volgende onderwerp staat al gepland!
Een andere goede ontwikkeling is het ledental. Allereerst wil ik namens het bestuur alle nieuwe leden welkom heten. Zij dragen eraan bij dat druppelsgewijs het ledental richting de 400 gaat. De combinatie van meer activiteiten, maar vooral de kwaliteit van het blad brengt mensen ertoe lid te worden van *Ampt Epe,* zo vernemen wij steeds. Een bedankje aan de leden van de redactie is dan ook op zijn plaats.

Met net zoveel kwaliteit willen we een uitgave gaan verzorgen over de Oosterhof. Naast een stukje geschiedenis over de voormalige havezate, de pastorie en kerk, zal ook het ontstaan van de gelijknamige wijk aandacht krijgen. Wim, Dianne en enkele anderen vormen de redactie; er wordt volop gedacht over de inhoud. Wilt u een bijdrage leveren, dan kunt u contact opnemen met eerstgenoemde.

Tot slot hoop ik velen van u te zien op een van de geplande bijeenkomsten.

Evert de Jonge, voorzitter@ampt-epe.nl

N.B.: Dit item in ons blad wordt ongeveer een maand voor het verschijnen geschreven en is daarom nooit geheel actueel!

Mededelingen

Ledenvergadering
Op 6 april 2006 wordt de ledenvergadering gehouden. Ditmaal in Oene, zaal Post, aanvang 19.45 uur. *Voor de agenda: zie hiernaast.* Zoals al in het vorige nummer uitgelegd, is de vergadering verplaatst van het najaar naar het voorjaar. Dit is in overeenstemming met onze statuten. Naast de herverkiezing van een drietal bestuursleden is met name de contributieverhoging ingaande 1 januari 2007 een belangrijk punt. *(Zie ook blz. 55)*

Mailservice
Wie ook via de mail op de hoogte wil blijven van laatste nieuwtjes, kan dat opgeven via: *wim@vanteinde.nl*

Cursussen genealogisch computerprogramma GDP
De onlangs opgerichte Genealogische Computer Vereniging is een overeenkomst aangegaan met Geneaducatie uit Ede voor het geven van cursussen over het gebruik van het genealogische computerprogramma GensDataPro (GDP).
Voor info: www.computergenealogie.org

Agenda

21 februari 2006: Winterlezing: Ab Sulman spreekt over 'Bevindelijkheid op de Veluwe' in de Eper Gemeentewoning, Epe, aanvang 20.00 uur.

6 april 2006: Ledenjaarvergadering met aansluitend een lezing door mevrouw E. Tetterode Ravestein over 'Klederdrachten van de Noord-Veluwe', zaal Dorpszicht, Oene, aanvang 20.00 uur (zie ook elders in dit blad).

Eind mei 2006: Excursie naar de Oosterhof, Vaassen (details volgen).

Begin oktober 2006: Lezing in Oene met als thema Waterschapsgeschiedenis Veluwe, met aansluitend een *eenmalige* excursie naar het gemaal 'De Veluwe', waar tekst en uitleg wordt gegeven over de specifieke waterafvoer in onze streken. Dit zal plaatsvinden op een zaterdagmiddag (details volgen).

Medio november 2006: Diavertoning in Emst o.l.v. Henk Kloezeman.

Uitnodiging en agenda ledenjaarvergadering

De ledenjaarvergadering wordt op 6 april 2006 gehouden in zaal Post, Kerkplein, Oene. Aanvang 19.45 uur (precies).

Agenda

1. Opening
2. Verslag van 17-11-2005. *N.B.: Voor ieder is bij binnenkomst een exemplaar beschikbaar*
3. Jaarverslag secretaris
4. Jaarverslag penningmeester
   -verslag kascommissie
   -benoeming nieuw kascommissielid, aftredende
5. Bestuursverkiezing
   -Aftredend: M. Endendijk, H. Kloezeman en W. van 't Einde (stellen zich herkiesbaar). *N.B.: Tegenkandidaten kunnen tot één uur vóór aanvang van de vergadering aangemeld worden bij de secretaris*
6. Voorstel contributieverhoging
7. Mededelingen
8. Rondvraag
9. Sluiting

Na de vergadering is er een korte pauze.

Om circa 20.30 uur zal mevrouw Elke Tetterode Ravestein, conservatrice van museum Hagedoorns Plaatse, een lezing houden over 'Klederdrachten van de Noord-Veluwe'.

Een nieuwe voorkant van het blad

De gewijzigde voorkant van het vorige nummer zal de meeste mensen wel zijn opgevallen. Gedurende het bestaan van Ampt Epe is het kaft nooit zo ingrijpend veranderd als deze keer. En met reden. Als redactie en bestuur vonden we dat ons blad wat meer uitstraling mocht hebben en dit willen we bereiken door bij elk nummer een afbeelding die bij één van de artikelen hoort, op de voorkant van het blad af te drukken. Zo heeft de omslag

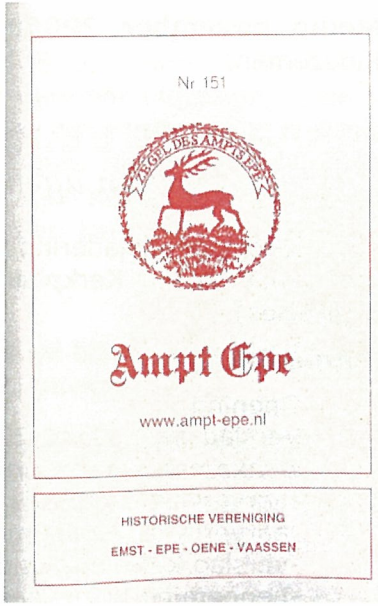

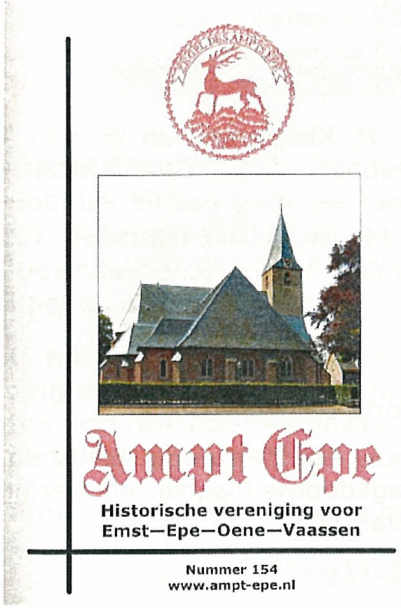

van elk nummer een eigen afbeelding en wordt elk afzonderlijk nummer veel herkenbaarder.
We vonden dat twee elementen van de vorige voorkant beeldbepalend zijn voor onze vereniging: het logo en de letters Ampt Epe. Deze hebben we daarom ook in het nieuwe ontwerp terug laten komen. De redactie hoopt met deze wijziging het blad weer verder te hebben verbeterd.

In en om het Ruwe Veen

Brieven en herinneringen

Lijda van den Bremen - Jonker

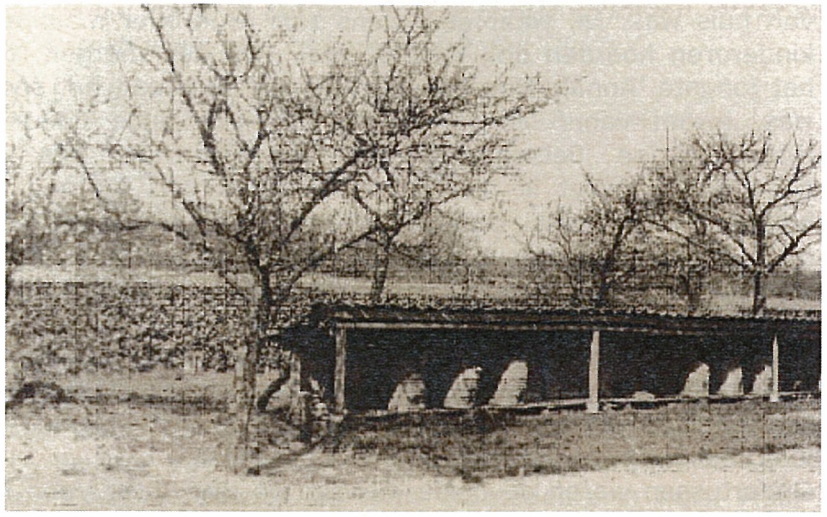

De eerste bloesem tooit de bomen in de hof voor de boerderij

Terugkijkende naar de laatste jaren, zie ik mijn grootouders steeds dichter bij elkaar. Opoe bleef haar gewone gang gaan, terwijl mijn grootvader meer en meer thuis bleef. De vergaderingen, die hij tot dan steeds trouw had bijgewoond, werden minder. Vooral bij de lange winteravonden werd het fietsen, van en naar het dorp, steeds bezwaarlijker.

Maar de gang naar de wekelijkse markt bleef gehandhaafd, zo hij het al die jaren gewoon was, steevast gevolgd met 'de anloop bie femilie en olde bekenden'. Ook was hij heel graag aanwezig, als er in het dorp iets gebeurde, wat zijn interesse had. Dat was trouwens nogal eens het geval. Nu kwam dat goed uit, want daar mijn grootmoeder nooit van huis ging – en

al helemaal niet naar het dorp -, was hij de aangewezen persoon om de boodschappen in huis te halen. Zo sneed het mes aan twee kanten en fietste Opa een paar keer in de week naar Epe, met – levensgevaarlijk – een jutetas aan het stuur.

Bij Anna's Hoeve konden ze er de klok op gelijk zetten: 't was weer 'Willem Jan-tied'. Wel vond 'men' dat Willem Jan te veel van huis was. Ja, waar een mens zich druk over maakte en kinderoren hoorden ook toen al veel... Op een morgen, toen het jongste 'Anna's Hoeve-kind' voor het huis aan het spelen was, kwam vanaf 'et alleechien' de welbekende figuur de Molenweg op fietsen. Of het kereltje thuis iets had opgevangen, weet ik niet. In ieder geval was hij nog niet helemaal woordvast. De vraag klonk dan ook nogal krom, maar was glashelder: "Goa'j al weer vot, Wippen-Dan?", waarop mijn grootvader – hoegenaamd niet beledigd – reageerde met: "Zo is 't, mien jongien".
Doch toen een bekende op de markt dacht hem de les te kunnen lezen met de woorden: "Nou, Jonker, d'r kan ok gien motte biggen of iej bint d'r bie", antwoordde deze blank: "Dát klop, má ik zie oe steeds hier um ze te tellen".
Ondertussen waren de beide mensen op Het Ruwe Veen heel tevreden. *Hij* had deze uitgaansdagen nodig en *zij* het - veelal Eper - nieuws uit de eerste hand.

Hoe hecht de gemeenschap in vroeger jaren nog was, vertellen ons o.m. de brieven naar Borculo, als Dirkjes zoon, die in Deventer woont, onverwacht overlijdt. We schrijven het jaar 1928. Op dezelfde dag, dat de rouwbrief op Tongeren bezorgd wordt, komt koperslager Lammers met de Deventer krant. En een bekommerde Opoe zet zich achter de tafel om zowel Maria als Dirkje een brief te schrijven:

"Beste Dirkje en vrouw Wesseldijk,
Toen wij de brief ontvingen, W.J. was op 't land, en het hem vertelden kunt gij niet denken, hoe of wij schrokken en konden het maar niet geloven, maar het was toch zoo. W.J. zeide zeker aan 't hart gehad toen wij hoorden dat hij het zoo gekregen had in Twelle dat hij van de fiets afging. Och wat jammer,

zulk een aardige en goeie jongen. Ik hoorde van Marie wel eens Dirkje dat gij daar altijd ook nog zoo'n steun aan had, zulk een verstandige jongen. Toen hij voor 2 jaar bij ons was, hebben we zoo dikwijls gezegd, Hadden wij zoo'n rentmeester op Tongeren!---- Lammers bracht ons de Deventer krant en daaruit gelezen hoezeer bemint hij was.----
Nu ga ik maar eindigen beste vrienden hoezeer of wij ook met Uw verlies te doen hebben, kan ik U niet schrijven, maar alles moet toch weer terecht komen is 't niet Dirkje."

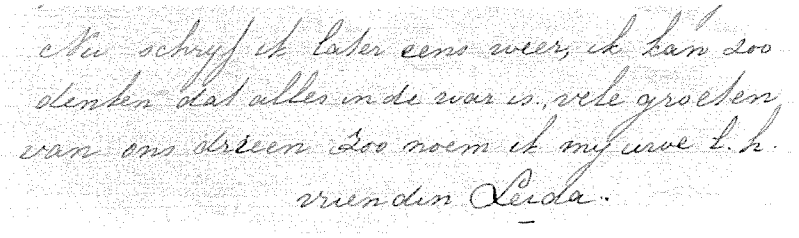
Nu schrijf ik later eens weer, ik kan zoo denken dat alles in de war is, vele groeten van ons drieen Zoo noem ik my uwe t.h. vriendin Leida.

Hoezeer deze bescheiden vrouw als een soort almoeder fungeerde voor de mensen om haar heen, komt eens te meer naar voren, als in de winter van 1929 'Tiemen van de Boerderij', de man van haar overleden zuster Eppien, sterft. Een van hun zoons komt dan bij mijn grootouders in huis. Maar de jaren beginnen te tellen. En in de brief, die ze op verzoek van de kinderen naar Borculo schrijft, klinkt dat ook door:

"Johannes blijft voorlopig hier, Mijnheer is hier gisteren geweest en vroeg dit en daags op de Boerderij werken. Och, ik kan dit niet weigeren maar weet soms ook al niet hoe of ik het voor elkaar zal houden, maar ik zal U later eens schrijven hoe of het gaat.---- Hoe gaat het met moeder en U Dirkje en de kinderen? Zoudt gij moeder vriendelijk willen bedanken voor die mooie kousen breien, daar heb ik al mijn leven plezier van. Nu beste Dirkje moet ik eindigen, ik wil hem de bode nog zo graag mee geven. Wat was ik blij dat ik moeder en U van de zomer nog eens gezien heb, hoewel het mij speet dat ik het niet wist, dan had gij voor de middag moeten komen. 't Was zoo'n klein poosje.----"

In de latere jaren is het mijn grootvader die de corresponden-

Eind jaren dertig

tie onderhoudt. Bij verjaardagen gaan de welgemeende felicitaties over en weer, alsmede het dagelijks wel en wee.

Eind november 1939, als de oorlogsdreiging steeds groter wordt, komt dit ook tot uiting in een schrijven ter gelegenheid van Dirkjes verjaardag:

"Nu gaan onze gedachten naar Borculo en het is al wel avond geworden als U deze brief ontvangt, en U zal wel gedacht hebben, niets uit Tongeren; maar wij vergeten U niet, en feliciteren U wel met deze dag en al loopt U nu niet zoo best meer, als U dan nog zoo flink verder blijft heeft U nog een goede oude dag: En als U het wijsje nog kent, dan heft U het Tongerensche Volkslied maar eens aan deze avond. Ik had dit blaatje voor U bewaard, ik dacht dat vind U wel aardig, U weet wel wie de dichter is. Wij maken het allen heel goed hier in Tongeren. Leida blijft nog maar altijd flink en doet nog gewoon haar werk. Het was voor haar wel een nare dag toen Willem weg moest, ze kon de eerste dagen niet opschieten en sliep niet goed.---- Doch elke Zondag komt Rika en de kinderen bij ons en Willem heeft 30 dagen landbouwverlof, verdeeld over 10 weken.----"

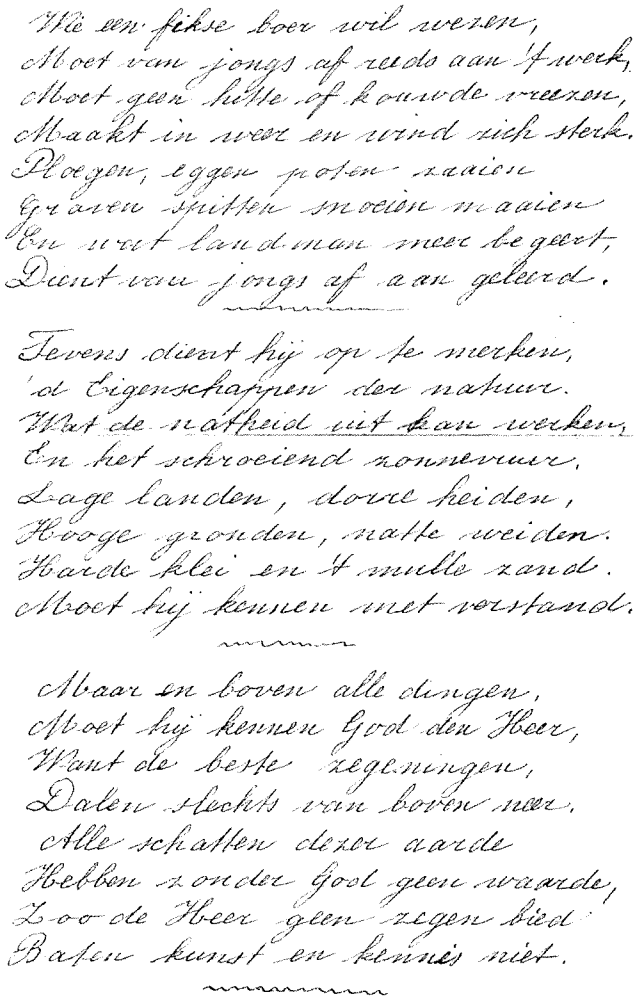

Wie een fikse boer wil weezen,
Moet van jongs af reeds aan 't werk,
Moet geen hitte of koude vreezen,
Maakt in weer en wind zich sterk.
Hoegen, eggen poten zaaien
Graven spitten mooien maaien
En wat landman meer begeert,
Dient van jongs af aan geleerd.

Tevens dient hij op te merken,
't d Eigenschappen der natuur.
Wat de natheid uit kan werken,
En het schroeiend zonnevuur,
Lage landen, dorre heiden,
Hooge gronden, natte weiden.
Harde klei en 't mulle zand.
Moet hij kennen met verstand.

Maar en boven alle dingen,
Moet hij kennen God den Heer,
Want de beste zegeningen,
Dalen slechts van boven neer.
Alle schatten dezer aarde
Hebben zonder God geen waarde,
Zoo de Heer geen zegen biedt
Baten kunst en kennis niet.

Het 'bewaarde blaatje' met het Tongerense Volkslied, gemaakt door Meester Wesseldijk, omstreeks 1890

Ja, dit zou dan tevens de laatste winter zijn, die op Het Ruwe Veen in vrede doorgebracht kon worden. En vrede spreekt ook uit de beschrijving van de dagelijkse gang op de boerderij. Met de intrede van 1940 zet de winter bitter koud in. Het leven, daar achter aan de allee, is stil en rustig. Naar de postbode

wordt met verlangen uitgezien. Want deze is immers de bezorger van alle nieuws. Brieven staan dagenlang op de schoorsteenmantel om gelezen en herlezen te worden. De krant wordt van voor naar achter gespeld. Uijttenboogaart, die jarenlang als postbode op Tongeren kwam, vertelde me eens:
"In de zomer wilde ik hem wel eens proberen te smeren, hoewel dat bijna nooit lukte, want als Opoe dat in de gaten had, dan liep ze gauw naar de allee om me terug te roepen. Maar bij de winterdag was het maar een goed thuiskomen. Altijd was je er welkom voor een kom koffie en een snee brood. Bij regen of sneeuw werd de cape te drogen gehangen, voor zover de tijd dat toeliet en de wanten op de grote waterketel, die altijd wel achterop het fornuis stond. Warm kon ik dan weer verder."

Het verlangen om een praatje komt helemaal naar ons toe in een brief van 4 februari van datzelfde jaar:

"Wat waren we blij met uw brief en dat U allen het goed maakt en dat met deze barre winter en dat voor oude menschen. U zal wel ingenomen zijn beste Dirkje om te hooren hoe Leida en ik het maken, en dat is gelukkig ook best, ook al is de koude nu in huis.
Nu stooken wij in de kamer en op de haard waar wij slapen de kachel, dat de vorst daar weg blijft en alles droog blijft, en dan gaan wij gewoon onze gang, ook Leida komt nog wel eens buiten, maar niets meer dan nodig is en ze ziet er best uit. Wij hopen dat Maria ons nog eens een paar dagen of langer komt opzoeken in deze maand, dat is zoo echt gezellig, als dan 's avonds de lamp aan is en het werk gedaan. U kan dat wel indenken, 't Is hier nu erg stil en U hebt wel gelijk, die hier komt en een kopje koffie en een praatje, en wij zijn beide weer voldaan, maar ik hoop ook dat dat nog lang zoo mag blijven, dat Leida zoo goed blijft dat dat kan, laten wij elkaar toch nog zooveel goed doen als 't kan, er is al veel te veel afgunst en verdriet in de wereld.----
Op Uw vraag, Anna is getrouwd in Oene met een fietsenmaker, die heeft goed haar brood. Onze kinderen maken het allen heel goed, en Willem krijgt goed verlof, 3 dagen in de week,

en licht nu in Yzendoorn, hij heeft een flinke vrouw gelukkig, die slaat er zich goed door met al het vee en de koude, zondag zijn ze met de kinderen met een auto bij ons geweest, anders kon het niet met het weer, wij waren er wat blij mee.----
Maria krijgt heden ook een brief, die heeft ook lang niets van ons gehoord.
Dag Dirkje en kinderen, ontvang de beste groeten van Leida en Willem Jan."

Anna met, geheel links, haar fietsenmaker

En Maria mijmert in haar brief naar haar zuster in het Borculosche:
"Och, Leida zal het nu ook wel eenzaam en koud hebben en dan Willem in dienst, die toch ook al niet van de sterkste is. Ik weet niet hoe het komt, maar ik ben toch zooveel met mijn gedachten bij onze goeie oude vriendin. Het sneeuwt hier op 't oogenblik weer fiksch en zo'n koude lelijke wind.----"

Eind maart komt Maria weer naar Tongeren en schrijft naar haar *'Beste Zuster'* :
"Dan worden ze nu druk op de boerderij. Gerard de oudste 'jongen' die ze bij Leida hebben komt ook nogal verlof thuis en nu kunnen de beide jongens (dat zijn Gerard Smit en Gait Bellert) het werk buiten wel af, want dat zwaare werk kan W.J. ook niet zoo best meer. Ze kregen ook nog een brief van een paar jongens uit Rotterdam die met de Paschen gaarne wilden komen in de hilde slapen en zelf koken, doch dat hebben ze afgeschreven, met al dat vee konden ze op de deel niet wezen en het was Leida te druk om ze altijd in de kamer te hebben

Opa in de hof tussen de 'paaschbloemen'

en dan al die aanloop.----"

Dat hele voorjaar doen de beide oude mensen het wat rustiger aan. En dat is maar goed ook, want de zomer van het eerste oorlogsjaar brengt wel heel veel drukte met zich mee: *"Veel kampeerders gaan nu naar Epe eten, er is bijna geen petroleum meer.— Ik hoorde dat ze het in de Posthoorn maar druk hebben.---- En in het huis van (notaris) Verkouteren komt nu een postkantoor.----"*

Die zomer zijn de beide vriendinnen veel bij elkaar. Ze gaan om het huis en soms verder *'de bosch in'*. In de hof plukken ze de peulvruchten. Ze genieten er beiden van en voelen zich zielstevreden. Zo Opoe het later vertelde, kan ik ze haast zien zitten, met de voeten op de stikken van de stoel 'bonen reifelen' en hoor ik het 'rits-plop rits-plop' van het erwten doppen: *"Dan leken de joaren weg te vallen en wule konden ons niet indenken dät allens zovere vot was. An 't ende van de dag dan lag Maria in de beddestea en ik rommel'n nog wat deur de kamer veur ik ok noa bedde ginge. Wule proaten en zongen soms een bittien, tut da'w mekare welteruss'n wens'n."*

De late herfst brengt Maria nog één keer naar Tongeren. Het verlangen naar haar vriendin doet haar weer op reis gaan, al wordt het voor haar ook steeds zwaarder. Dat is maar goed ook, want de winter zet dat jaar ongewoon streng in. En brengt ook het nodige ongemak mee in het boerenbedrijf. De

beide mensen hebben voor zichzelf niet veel nodig, maar de pijn zit hem meer in het achterhuis. De kippen zijn grotendeels opgedoekt en het voer voor de koeien en varkens wordt almaar schaarser en duurder.
Wat het werk betreft gaat het allemaal wel, temeer daar Gait nog bij hen is: *"Dät was mien toch zo'n gerustigheid, die jonge op zien kamertien op de deale."* Och ja, hoe hadden ze het anders ook kunnen redden.

Op de één na laatste dag van 1940 schrijft mijn grootvader zijn gebruikelijke nieuwjaarsbrief naar Borculo:

"Beste Vrienden allemaal,
Met dezen komen wij U het beste toewenschen: met 1941, en laat ons maar hopen dat het nieuwe jaar ons weer Vrede zal brengen. Wij maken het hier allen heel goed, ook Leida is weer geheel beter, ze heeft vandaag haar wasje al weer gedaan, maar binnenshuis, gelukkig dat die koude en gladheid weer weg is, maar nu is het hier ook wat, 't is alles hier water en modder, wij blijven maar in of bij huis. Wij hebben Willem en gezin 22 Dec. gehad, toen hebben we Leida's verjaardag maar gevierd, en toen kwam er nog een man uit Arnhem die hier al jaren kampeert en heeft hier een nacht geslapen, de volgende dag kwam Anna uit Oene en Janna van Dirk van't Einde, en zoo zullen wij maar hoopen dat wij nog maar weer een jaartje voor elkaar gespaard blijven.----
We waren blij te vernemen dat Dirkje weer vooruit gaat, en dat ze weer opzat, 't is te hopen dat ze weer geheel zal herstellen, want altijd op bed, dat is wat en vooral als men niet goed slapen kan, dat vernemen wij ook, want wij gaan 's avonds, vroeg naar bed, om 9 uur, en slapen tot 's morgens half acht, en dan is het nog donker als wij op de deel klaar zijn, dat spaart vuur en licht, en het laatste is het lastigste, met die carbid kan men niet zoo goed zien, dat merkt U wel want ik blijf hier zeker ook al niet goed op het lijntje.
't Is avond nu ik schrijf, en morgen gaat deze mee naar Epe, dan ga ik om 2½ uur naar de oudejaarpreek, die heb ik nog nooit overgeslagen, en nu ook niet.----
Maria, komt U nog weer eens bij ons slapen met die lange win-

terdagen, dat breekt nog eens weer, wij vinden dat wel gezellig! En drukte brengt U voor ons niet mee, alles gewoon en dan gaat het best.----
Ontvangt allen de beste groeten van Leida en Willem Jan."

op bed; dat is wat. en voordat als men niet goed slapen kan; dat vernemen wij ook wanneer wij gaan 's avonds, vroeg naar bed, om gauw, en slapen tot 's morgens half acht, en dan is het nog donker als wij op de deel klaar zijn. dat spaart vuur en licht. en het laatste is het lastigste, met die carbit kan men niet zoo goed zien. dat merkt de wel want ik blijf hier achter ook al niet goed op het lijntje. It is avond nu ik schrijf, en morgen gaat deze mee naar Epe dan ga ik om 2½ uur naar de aardappel prick, die heb ik nog nooit overgeslagen, en nu ook niet.

Maar van een bezoek op Tongeren zal niet meer komen. Brieven blijven wel over en weer gaan. Zo blijft het contact overeind. En dat is heel wezenlijk, zeker als Maria in de jaren daarop ook in Borculo gaat wonen.

De winterse koude blijft inmiddels aanhouden. Mens en dier blijven zoveel mogelijk binnen. Op het Ruwe Veen komen ze er haast niet meer uit. Gelukkig worden de schriftelijke honneurs waargenomen door hun zoon, blijkens een schrijven van 16 februari 1941:

"Het is met al die kou maar nergens beter, als thuis achter de kachel of op de deel.---- En hoe is het, nog steeds vrij gebleven van de griep? In Epe zijn de laatste tijd geweldig veel menschen ziek geweest. We zijn bij ons gelukkig nog steeds vrij gebleven, maar Moeder is wel weer in bed geraakt. Juist op Vaders verjaardag. Toen we 1 Febr. in Tongeren kwamen, was ze er 's morgens nog even uit geweest, maar dat ging niet.----
We willen maar hoopen dat Opoe weer gauw helemaal beter in de kamer zit, want anders is het maar een kale boel in 't Ruwe Veen. Moeder bleef altijd nog zo kras en hield de gezelligheid

in de kamer er nog zoo goed in en niet het minst voor ons en de kinderen. Het valt anders op het ogenblik niet mee om in Tongeren te komen, als het maar even doordooit, gaat het gauw weer beter. De winter is nu ook lang en streng genoeg geweest en het is te hoopen dat we het achter de rug hebben, daar het werk al weer los begint te komen.----
Vader heeft me vertelt, dat ze Willem van der Feltz ook opgepikt hadden. Het is maar te hoopen, dat er gauw een einde aan deze rumoerige tijd mag komen, want die brengt ook al geen goeds mee en als dat zoo door blijft gaan, blijven we met een arme boel zitten.----
De menschen in Tongeren zijn allen weer bij elkaar geweest, om Meneer van West-Raven een cadeau aan te bieden op z'n 75e verjaardag. Die wordt ook al oud, maar blijft nog kras, want hij was verleden week nog op de houtverkooping.----
Ontvangt de hartelijke groeten van uw toegenegen Willem en Rika."

Foto eind jaren dertig

Ondanks de oorlog komen met het voorjaar dan toch de eerste gasten weer naar de boerderij. Die zomer is Opa maar wat blij met de vele handen, die helpen om de oogst binnen te krijgen. Het begint hem steeds zwaarder te vallen. Het is tevens de laatste zomer, dat er tenten staan achter de boerderij.

Die herfst en de daaropvolgende winter brengt steeds meer andere gezichten aan de deur. Het zijn de mensen, die boer en vrouw Jonker kennen vanuit hun vakantieperiode op het Wisselse Veld. Naarmate het voedsel in de steden schaarser wordt of soms helemaal niet meer te krijgen is, vinden ook zij de weg naar de boerderij en het moet al heel raar wezen, wil iemand met lege handen van de deur gaan. Ook gebeurt het

wel, dat in de late schemering een van mijn grootouders het bos achter de boerderij ingaat met een pannetje eten. Er is nooit enige ophef over gemaakt. En weer zijn het de brieven, die me vertellen over die tijd. Zo is daar o.a. vanuit Utrecht een schrijven, geadresseerd aan:
"Den Heer Jonker. Landbouwer. Tongeren (Gld.)
Er zijn hier op onze bon geen eieren meer te krijgen en bij U kregen we ze nog wel zo.---- Wat ik U vragen wilde is dit. Als U soms wat eieren over hebt, wil mijn man ze wel komen halen en als U soms een kip te koop heeft ---- ik zal er een postzegel in doen voor het antwoord, als 't niet kan, even goeie vrinden hoor."
Ik weet heel zeker, dat mijn grootouders nooit geld hebben aangenomen.

De zomer van 1943 is het ongewoon rustig op de boerderij. Door de krant blijven ze heel goed op de hoogte van het weinige werelds wel en het vele leed. Er komen berichten binnen van mensen, die opgepakt en weggevoerd worden. Vanuit het eigen dorp brengt de postbode ook deze verhalen in hun huis en het gebeurt nogal eens, dat er iemand voor één of meerdere nachten een slaapplaats vraagt op de hilde. Ze missen de aanloop van o.a. Mau Stern, die – nota bene onder de vloer van zijn eigen huis – ondergedoken zit. En ook al blijft de bakker het dagelijks brood brengen, de glans is eraf. Maar wat zijn ze blij als vroegere gasten een bezoek komen brengen en dat gebeurt gelukkig nogal eens. Ze leven ervan op. En ook Opoe, die eigenlijk nooit 'op portret' wilde (het is trouwens een wonder, dat ze er steeds zo mooi opstaat), laat zich die zomer gewillig fotograferen. Het zijn de laatste lieve beelden van die plek.

Vreugde is er ook, als in het gezin van hun zoon een kleindochter het levenslicht ziet, die naar haar grootmoeder vernoemd wordt. Ze loopt dan toch al tegen de 80. Het is een gebeurtenis die haar van haar geloof doet vallen, om het erf niet meer te verlaten en verlokt Arend-Oom, haar zwager, om in de pen te klimmen: *"Zo heb ik slechts dien ene wensch, dat het mag worden een goed mensch. Oei, oei, net als haar Petemoei."* Voor zover ik weet, is het bij deze enkele dichtregel gebleven en dat is maar goed ook, want de kleindochter in kwestie heeft het tot vervelens toe moeten aanhoren.

Nee, Opoe wil niet op de foto (eind jaren 30)

Die herfst blijft mijn grootvader werkelijk meer thuis. Het wordt een vredige stille herfst. Gait doet de weinige boodschappen en anders worden deze wel gebracht vanuit Zuuk. Ze genieten als de kinderen uit de buurschap over de allee komen om tamme kastanjes te rapen. Vaak heeft de oude man ze dan al in een mand klaar staan. Het zijn goede dagen met de kleine vreugden. Zo neigen ze samen naar de winter toe.
Dan klapt de boel in elkaar. Want waar niemand eigenlijk ooit echt rekening mee gehouden had, gebeurt. Op 12 december 1943 overlijdt Willem Jan Jonker, daarmee zijn zoveel oudere vrouw achterlatende. Het medeleven van vrienden, familie en bekenden is groot, maar Leida weet dan al dat ze, met behulp van wie dan ook, de boerderij niet aan kan houden.
Zelf hakt ze de knoop door. En zoals ze alles in haar leven tegemoet getreden is, neemt ze ook deze stap op grootse wijze, want: *"Ik ginge tenslotte noar mien kiender."* Ze weet er zich zeer welkom.

Wel wil ze een laatste dag alleen zijn in het huis waar ze bijna 40 jaar lief en leed gedeeld heeft met haar Willem Jan. Gait is weg om wat kleinvee weg te brengen en ook verder is alles in het huis gereed om de andere dag opgehaald te worden. Enkel de kleine keuken is nog zoals het steeds geweest is. Deze dag is van haar. En zoals ze me later vertelde, heeft ze daar gezeten aan de tafel, waar zoveel mensen - door de jaren heen - aangeschoven zijn, zoveel verhalen verteld, zoveel brieven ge-

schreven en gelezen zijn. Nog éénmaal gaat het leven door haar handen. Dan bergt ze de brieven in haar schrijfkist. De foto's gaan in een grote doos. Als meneer De Lint, de toenmalige plaatselijke dierenarts, met zijn auto de allee op komt rijden om haar naar Zuuk te brengen, staat ze al klaar. Secuur doet ze deur op slot en neemt in de auto plaats. Een tijdperk is voorbij.

Een laatste beeld van Opoe en een Arnhems meisje. Het is 1943.

† 01-11-1861

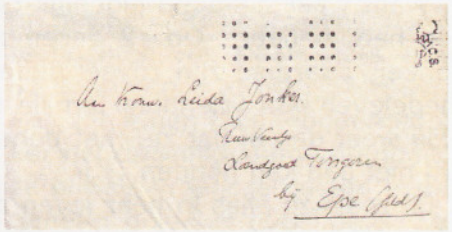

Nu heb ik dan een stuk leven neergezet. Het is een historie over eenvoudige mensen en niet over de 'groten der aarde'. Het verhaal is rond. Ik dank de mensen, die – wellicht ongeweten – mij tot steun zijn geweest. Een eenvoudige brief kan soms meer wezen dan een oud archief.

Graag sluit ik af met de regels welke Dieuwke Honig-Prager schreef in haar voorwoord zoals u dit vinden kunt in "**Tongeren**, de geschiedenis van een Veluwse buurschap":

De lijsterbes vormt nieuwe loten aan haar voet...
Je staat op de schouders van je voorgeslacht...

Epe, oudejaarsdag 2005

De Dellen (2)

Bewerkt door Lodewijk Rondeboom

Gedeelte van een vraaggesprek met Mina van den Burg (1891-1981), geboren op landgoed De Dellen (door J.W.Fiechter, opgenomen in december 1980 in het gereformeerd verzorgingshuis De Esdoorn te Zwolle)

"Mijn moeder, Gerrichje van den Burg, is geboren en getogen op landgoed De Dellen in de gemeente Heerde. Zij is later getrouwd met Jan Fiechter en in Hattem gaan wonen.

Zij behoorde dus tot de op De Dellen wonende familie Van den Burg. Haar grootvader, Jan van den Burg, ook wel 'Jan van de Delle' genoemd, werkte voor professor C.H.D. Buys Ballot als bosbaas op landgoed De Dellen. Behalve bosopzichter was hij

Een mooie foto: Jan van den Burg, ook wel 'Jan van de Delle' genoemd, zittend op deze foto uit 1880. Hij was de grootvader van Mina van den Burg.

ook onbezoldigd rijksveldwachter, net als later de broer van mijn moeder. Mijn oom echter deelde te weinig bekeuringen uit. Ook in die tijd moest je een minimum aantal processenverbaal opmaken, anders werd je aanstelling ingetrokken. Maar mijn grootvader verbaliseerde regelmatig mensen op De Dellen. Zo betrapte hij eens een paar mannen die bijenkorven stalen. Op een dag kwam deze zaak voor bij de rechtbank in Zwolle. De rechter had, volgens mijn opa, kennelijk te veel begrip voor de overtreders, want Jan van den Burg vroeg aan de rechter: "Hoor eens, edelachtbare, is het hier een rechtbank of een draaibank"?

Hoe opa van De Dellen naar Zwolle reisde, weet ik niet. Ik denk dat hij er te voet naar toe moest. Er reed immers nog geen trein of bus. Maar misschien ging hij er met de tilbury naar toe. Dat was in die dagen een veel gebruikt vervoermiddel. Daar reed men in die tijd ook mee naar Epe.

Als kind moest je vroeger overal te voet naar toe. Dus als je naar school in Heerde ging, moest je anderhalf uur lopen over een zandweg. In de winter gingen de jongens wel naar school, maar mochten de meisjes thuisblijven. Er was toen immers nog geen leerplicht. Moeder gaf de meisjes dan zelf onderwijs. Na de ochtendkoffie legde ze reken- en schrijfboekjes op tafel.

Naast het werk als bosbaas:boswachter had opa ook nog een eigen boerderij op De Dellen. Op de boerderij werd onder andere boter gemaakt. Mijn moeder ging dan met paard en wagen naar de botermarkt in Epe. Er werd natuurlijk eerst nagegaan of de marktprijzen hoog of laag waren en daarna werden de boter en de eieren verkocht. Na afloop van de markt ging men eerst naar het café om een glaasje brandewijn met suiker te drinken.

In de periode dat mijn grootvader voor Buys Ballot werkte, werd ook de Frans-Duitse oorlog gevoerd in 1870 en 1871. Buys Ballot had Franse voorouders en koos uiteraard voor de Franse kant. Jan van den Burg stond aan de zijde van de Duitsers. Professor Buys Ballot zei dan tegen mijn moeder: "Otto

von Bismarck, de man met dat paard, is de man waar je vader zo veel van houdt". Mevrouw Buys Ballot reageerde dan als volgt: "Ach, laat Jan meneer maar een beetje gelijk geven, want het steekt hem zo dat hij niet voor de Franse kant is". En dan zei grootvader weer: "Als die muur wit is, dan zeg ik niet dat hij zwart is". Daarna werd het geschil weer bijgelegd en vroeg Buys Ballot aan mijn grootvader: "Jan, wat wil je gedaan hebben? Zal ik een nieuw bakhuis voor je laten maken"? En dan kwam de timmerman uit Epe met een vracht bouwmaterialen om voor opa een nieuw bakhuis te bouwen!

Waterput, gelegen achter Hotel en Theehuis De Dellen op het Erf van Daendels

Grootvader Jan van den Burg heeft 48 jaar op De Dellen gewoond en gewerkt (1846-1894). Ze konden hem daar eigenlijk niet missen!
De eerste zeven jaren dat grootvader op De Dellen woonde en werkte, ging hij elke week naar Hattem om geld te halen voor de bosarbeiders en voor hemzelf. Later werd hij 'rentmeester' voor Buys Ballot en hoefde hij zelf niet meer naar de bank in Hattem om de weeklonen op te halen.

Opa woonde aanvankelijk in de Elisabeth's Hoeve naast Martha's Hoeve, het buitenhuis van Buys Ballot. De Buys Ballots woonden in de winter in De Bilt en 's zomers op De Dellen.

Op een zomeravond bij een heldere hemel moesten mijn moeder met haar broers en zusters één voor één buiten komen om door de sterrenkijker van de professor kijken. Om beurten mochten zij vertellen wat ze zagen in de lucht. Degene die volgens Buys Ballot wat verkeerd zei, kon weggaan, omdat hij of zij er niets van wist. En mijn moeder had gezegd: "Ik zie bergen en bossen." "Goed, kind," antwoordde Buys Ballot.
Buys Ballot hield op De Dellen ook een aantal kippen. Zelfs bij het eieren rapen had de professor zijn pandjesjas aan en riep hij: "Tok, tok, tok" en gaf aan iedereen een ei.

Terugblikkend vind ik dat de tijd van vroeger gezelliger was en de mensen ook meer tevreden waren.
Maar de tijd van nu is beter, want voor degenen die zonder iets achterblijven, wordt -in tegenstelling tot vroeger- nu 'gezorgd".

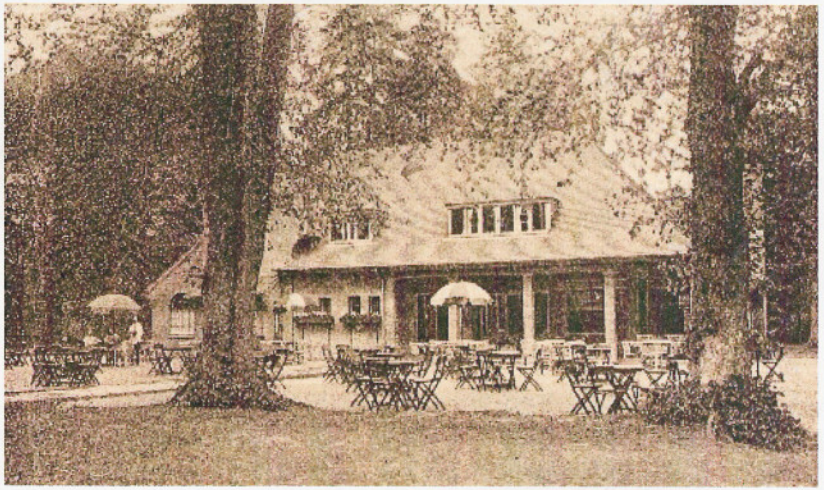

Hotel en Theehuis De Dellen, gelegen op het Erf van Daendels aan de Dellenselaan. Hier heeft ook de heer Van der Goes gewoond (zie Ampt Epe 154)

Het eerste jaar Ecclesia in Fasna

Wim van 't Einde

Het eerste jaar Ecclesia in Fasna heeft een behoorlijke reeks artikelen opgeleverd. Bij elkaar 168 pagina's over de historie van de Vaassense kerken. Dit artikel zal een overzicht geven over het eerste jaar.

Ecclesia in Fasna heeft een bepaalde standaardindeling gekregen waarin telkens soortgelijke onderdelen terugkomen. Zo wordt in elk deel een stukje middeleeuwse kerkgeschiedenis behandeld, wordt een kerkelijk gebouw beschreven en vaak een ambtsdrager. Daarnaast worden delen uit het boek *Kerkgeschiedenis van Vaassen* van Ds Gabe van der Zee geciteerd en worden delen van het doopregister van Vaassen uit de 18e eeuw opgenomen.

De Middeleeuwen

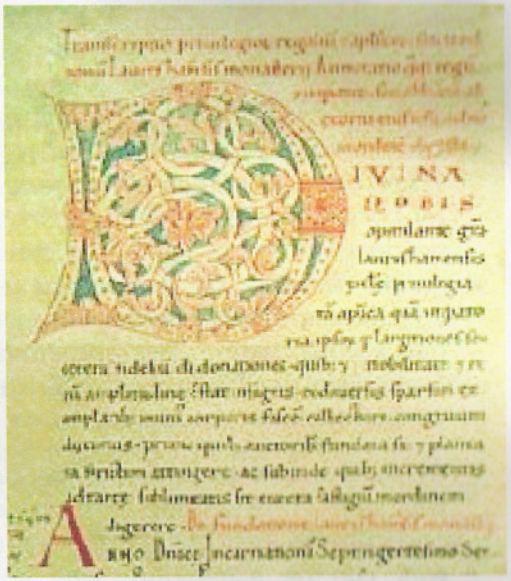

Over de middeleeuwen is in de eerste twee nummers vooral aandacht besteed aan het document waaraan Vaassen haar leeftijd ontleent, de akte uit de codex Laureshamnensis diplomaticus. Een verkeerde interpretatie van Mr. L.A.J.W. Baron Sloet in de 19e eeuw heeft ertoe geleid dat de datering van het document (en daarmee de ouderdom van Vaassen) lange tijd op het jaar 891 en 892 is gesteld.

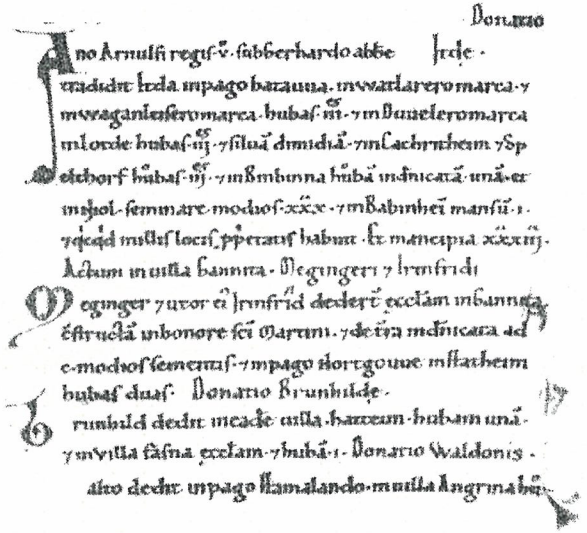

Dit leidde in het jaar 1991 tot de viering van 1100 jaren Vaassen, een fantastisch festijn, maar gebaseerd op historisch gezien onjuiste gegevens. Die datering is afgeleid van een akte die eerder in de codex wordt genoemd, maar geen verband houdt met de akte waarin een kerk van Vaassen aan de abt werd geschonken. De samenhang van bij elkaar vermelde aktes is slechts schijnbaar, want de codex is in de tweede helft van de 12e eeuw ontstaan en moet als een inventarisatie van de bezittingen worden gezien. Hierbij zijn de beschikbare aktes één voor één overgeschreven, zonder een bepaalde volgorde daarbij te hanteren.
In twee boekwerken, *Codex Laureshamnensis bearbeitet und neu herausgegeben* van Karl Glöckner (1929-1936) en *Lörscher Codex Deutsch Urkundenbuch der ehenmaligen Fürstabtei Lorsch* van Karl Josef Minst (1966:72), wordt de akte rond het jaar 800 gedateerd. Een exacte datering is echter niet mogelijk. Navraag bij de curator van Lorsch bevestigt dit beeld nog steeds. Dan rijst de vraag of men dit in Vaassen dan niet had kunnen weten. Het antwoord is overduidelijk "Ja". Want in Ampt Epe nr. 50 schreef J.A. de Wit een artikel waarin deze problematiek al aan de orde was.

De kerk die in de hiervoor genoemde akte werd geschonken, was een zogenaamde eigenkerk. Deze kerken werden door particulieren gesticht en onderhouden. De hoeve die onderdeel was van de schenking, was een soort financiering voor de

kerk, waarmee de onkosten konden worden betaald. In Ecclesia in Fasna nummer 3 is daarom een artikel aan de eigenkerken gewijd.

Voordat de kerk werd gesticht, hebben missionarissen in deze omgeving rondgetrokken. Aan de werkwijze van hen is in het vierde nummer van Ecclesia in Fasna een artikel gewijd.

De Hervormde kerk

De huidige Hervormde kerk van Vaassen stamt uit 1853. De eerdere kerk was op dat moment vrij slecht geworden, dus men moest de kerk wel vernieuwen. De kerk is in ongeveer een jaar door aannemer Ph. Wegerif gebouwd. In de nummers 145, 146 en 147 van Ampt Epe hebt u in de reeks *Een nieuwe kerk voor Vaassen* al over de bouw van de kerk kunnen lezen. Reden om er hier slechts kort aandacht aan te besteden. Het artikel over de bouw van de Hervormde kerk staat in het eerste nummer van Ecclesia in Fasna.

De Rooms-katholieke kerk

De rooms-katholieke parochie had in 1832 een Waterstaatskerk gekregen, maar deze was verouderd en daarom wilde Pastoor Hagen een nieuwe kerk bouwen. Hiervoor had hij toestemming nodig van de Aartsbisschop van Utrecht.
Ondanks het goede financieringsplan dat pastoor Hagen bij zijn verzoek overlegde, kreeg hij niet de gewenste medewerking van de aartsbisschop. Hij had daarvoor een aantal bezwaren.
Allereerst was het een ongelukkige tijd om belangrijke investeringen te doen. De Eerste Wereldoorlog woedde nog en alhoewel Nederland daarvan gevrijwaard bleef, leidde deze oorlog ook in Nederland tot een hoge inflatie.

Als tweede argument noemde de Aartsbisschop dat hij de kerk te duur vond. Dit had deels te maken met de hoge prijzen in die dagen, maar niet minder, doordat pastoor Hagen ook een mooie en solide kerk wilde bouwen. Hij vond dat de parochianen dat wel hadden verdiend.
Het derde argument was dat er vanwege de gelijkstelling van bijzondere scholen met het openbaar onderwijs ook nog geld moest zijn voor het bouwen van een rooms-katholieke school. Er moest ook in Vaassen een rooms-katholieke school komen en de bouw van de kerk moest daar ondergeschikt aan zijn.
Na veel aandringen mocht de pastoor toch bouwen, werd de bouw van de kerk aanbesteed en daarna gegund aan aannemer Hardeman.
Na een vlotte bouw met slechts enkele kleine moeilijkheden kon de kerk op 2 oktober 1917 door de Aartsbisschop worden geconsacreerd.

De beide artikelen over de aanbesteding en bouw van de Rooms-katholieke kerk staat in het tweede en derde nummer van Ecclesia in Fasna.

De Gereformeerde kerk

Toen de Gereformeerde kerk zich in 1948 afsplitste van de Gereformeerde kerk van Epe en een afzonderlijke gemeente werd, wilde men ook al snel overgaan tot het bouwen van een eigen kerk. Daarnaast wilde men een eigen predikant beroepen. Het mag duidelijk zijn dat deze beide wensen op gespannen voet met elkaar leefden en er eerst voldoende kapitaal moest worden opgebouwd om deze wensen te kunnen betalen. De eerste jaren werd dan ook het gebouw van Christelijke Belangen aan de Kosterstraat gehuurd en werden veel dominees steeds benaderd om voor te gaan in de zondagse erediensten.
Toen evenwel in het begin van de jaren zestig de weduwe Van Katwijk haar huis en de bijbehorende grond aan de Prins Hendrikweg in Vaassen aan de kerk legateerde, kwam de kerkbouw in een stroomversnelling. Alhoewel het eerste bouwplan werd afgekeurd, kwam er al snel een tweede voor de huidige Tabernakelkerk. Nadat deze door de Schoonheidscommissie (de voorloper van de huidige Welstandscommissie) was goedgekeurd, werd op 13 september 1965 een bouwvergunning aangevraagd en werd de bouw aan de aannemers Logtenberg voor het metselwerk en Pol voor het timmerwerk gegund. Daar waar de bouw van de beide hiervoor genoemde kerken ongeveer een jaar in beslag nam, nam men voor de Tabernakelkerk wat meer tijd en werd deze pas op 25 augus-

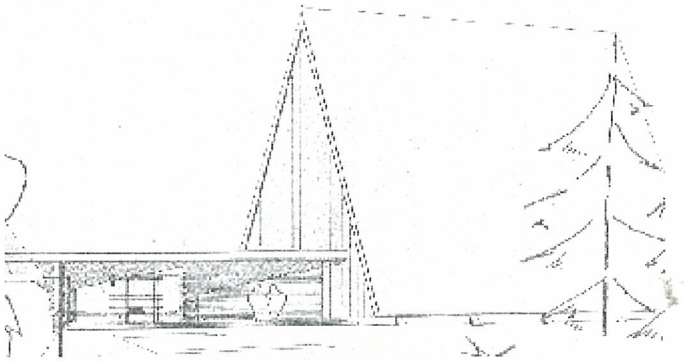

tus 1967 geopend.
Het artikel over de bouw van de Gereformeerde kerk staat in het vierde nummer van Ecclesia in Fasna.

De ambtsdragers

In het eerste jaar zijn een drietal ambtsdragers beschreven.

Allereerst in het eerste nummer **Ds Gabe van der Zee**. Hij heeft in het begin van de jaren dertig, zoals ik al eerder schreef, veel pionierswerk gedaan op het gebied van de Vaassense kerkgeschiedenis door zijn boek *Kerkgeschiedenis van Vaassen*. Het was fijn om ook zijn jongste dochter bereid te vinden een persoonlijk artikel over hem als persoon te schrijven en het geheel te omlijsten met enkele krantenartikelen over deze dominee.

In het tweede nummer werd **pastoor Jacobus Henricus Maria Hagen** behandeld. Hij was de stuwende kracht achter de bouw van de huidige rooms-katholieke kerk. Daarnaast was hij ook degene die de rooms-katholieke school en het zustershuis tot stand bracht. Een man met veel elan, maar ook wat eigenzinnig. Een krantenartikel met een gerechtelijke veroordeling van hem getuigt hiervan.

In het derde nummer werd kort aandacht besteed aan **kapelaan Petrus Josephus Sips**. In Vaassen leefde hij in de schaduw van pastoor Hagen, maar hij was, zeker in zijn latere jaren in Zeist en Twente, erg actief in het rooms-katholieke vakbondswerk. Tevens stimuleerde hij de parochianen om rooms-katholieke coöperaties op te richten.

Andere artikelen

In de vier nummers wordt telkens een deel van het hervormde jeugdwerk behandeld. Het strekt zich uit over een periode die een groot deel van de 20e eeuw in beslag neemt.

Daarnaast is, na toestemming van de nabestaanden, telkens een deel van het boek van Ds Van der Zee opgenomen en steeds een stukje uit het doopboek van Vaassen uit de 18e eeuw. Hierin komen uiteraard veel bekende namen voor en hieruit is natuurlijk ook genealogische informatie naar boven te halen.

De uitgegeven delen zijn van de website te downloaden

Ecclesia in Fasna is voor iedereen via internet (www.vanteinde.nl —> kerkgeschiedenis) beschikbaar. Het kan op de site worden bekeken, maar ook worden afgedrukt om als boekje te

worden bewaard. Deze laatste bestanden blijven, vanwege hun grote omvang, slechts een beperkte tijd op de site beschikbaar.

Maar er is nog meer
Naast de hierboven genoemde vier uitgaven is er op de site nog veel meer informatie te vinden. Zo zijn een aantal boekwerken geheel op de site geplaatst en kunnen deze daar worden geraadpleegd. De informatie wordt geregeld aangevuld en elk kwartaal verschijnt er weer een nieuw nummer van Ecclesia in Fasna. De komende nummers zullen aan de andere kerken van Vaassen worden gewijd.

Op de hoogte blijven?
Wie op de hoogte wil blijven van de nieuwe nummers die verschijnen en de aanvullingen op de website, kan zich eveneens gratis aanmelden voor de attentiemail. Hiervoor kunt u zich aanmelden via wim@vanteinde.nl.

De artikelen werden door meerdere auteurs geschreven.

Wanneer u informatie hebt over een van de Vaassense kerken, houd ik me van harte daarvoor aanbevolen.

Bronnen
Ecclesia in Fasna nr 1-4
www.vanteinde.nl
Gemeentearchief
Utrechts archief
Archieven van de kerken
Codex Laureshamnensis bearbeitet und neu herausgegeben, Karl Glöckner, Darmstadt (1929-1936)
Lörscher Codex Deutsch Urkundenbuch der ehenmaligen Fürstabtei Lorsch, Karl Josef Minst (1966:72)
Een nieuwe kerk voor Vaassen, Ampt Epe 145, 146 en 147
Ampt Epe 50, J.A. de Wit

Hans Beers (1891 - 1979)

Drs Dianne Hamer

In Epe zijn in het tot voor kort nog in gebruik zijnde schoolgebouw 'De Hammershoek' aan de Oenerweg en ook in het gebouw van de voormalige Huishoudschool aan de Willem Tellstraat bijzondere glas-in-loodramen te zien. Op de bovenste afbeelding is een raam te zien in het gebouw aan de Willem Tellstraat. Hierop zijn meisjes afgebeeld (rechts) die met allerlei verschillende werkzaamheden bezig zijn.

Deze ramen zijn vervaardigd door een kunstenaar die sinds 1956 in het dorp Epe woonde: Hans Beers. Oorspronkelijk was hij afkomstig uit Nieuwer Amstel bij Amsterdam, waar hij op 29 april 1891 geboren werd.
Op 8-jarige leeftijd verhuisde hij met zijn ouders (Marius Cornelis Beers en Maria Louisa Koch) naar Vogelenzang, ten zuiden van Haarlem. In dit mooie duingebied maakte hij vele omzwervingen en zo ontstond daar de liefde voor de natuur, die in zijn werk sterk tot uitdrukking kwam.

In Haarlem bezocht hij de Kunstnijverheidsschool, waar hij les kreeg van Chris Lebeau (1878-1945) (1) en Samuel Jessurun de Mesquita (1868-1944) (2). Hij leerde daar allerlei technieken, zoals schilderen, aquarelleren, glasschilderen, houtsneden maken en batikken.

Uit een gesprek met het Noord-Veluws Dagblad in 1976:
"...'Alle technieken kon ik daar leren, omdat mijn handen niet scheef stonden.' En al die technieken zijn hem later goed van pas gekomen. Bij het maken van werktekeningen voor gobelins, voor het maken van muurschilderingen, zijn illustraties voor het bekende vogelboek van Jan Strijbos (3), 'waarvoor ik ongeveer een jaar in Artis heb gezworven om de vogels te tekenen', het maken van perspectieftekeningen voor architecten, het maken van grote tekeningen op Japans papier in de duinen bij Bergen, waar hij vaak ontmoetingen had met Herman Gorter (4), Victor van Vriesland (5) en anderen, voor het ontwerpen van gebrandschilderde ramen, bij het maken waarvan hij zelf wilde assisteren, voor het maken van schimmenspelen, waarmee hij vooral in kunstkringen optrad, het ontwerp voor een groot smeedijzeren hek, het maken van hout- en linoleumsneden, het in de oorlogsjaren met de hand bedrukken van stoffen. Ja, wat heeft Hans Beers eigenlijk niet gedaan?"

De eerste schreden in de praktijk zette hij bij architect Te Riele, die in Deventer een kerk restaureerde en hem opdroeg gotische beelden te tekenen. De volgende opdracht kwam van de gemeente Amsterdam, die hem grote grafische voorstellingen liet schilderen, waarop in- en uitvoerproducten waren afgebeeld ter gelegenheid van de tentoonstelling ENTOS (Eerste Nederlandse Tentoonstelling Op Scheepvaartgebied). Daarna werd hij assistent bij Henricus Jansen, met wie hij een muurschildering in Rotterdam voltooide.

In de tijd aan de Kunstnijverheidsschool leerde hij zijn vrouw kennen, met wie hij in 1914 in Bergen aan Zee ging wonen. Hier maakte hij kennis met de bekende etser Graadt van Roggen (6), door wie hij sterk geïnspireerd werd.
In Bergen aan Zee maakte hij de eerste jaren schilderingen

van het duinlandschap op Japans papier. Deze schilderijen zijn vrijwel allemaal verkocht en vormden de hoofdbron van inkomsten voor het jonge gezin. Hij had inmiddels een dochter gekregen, Elvire. Zij werd geboren in 1918 en werd later de vrouw van keramist A.L. Crèvecoeur. Later kwam er een zoon bij, Erik, die naar Canada is geëmigreerd.

In 1934 is Hans Beers met zijn gezin naar Huizen verhuisd, waar hij geheel nieuwe opdrachten zou krijgen. Voor particulieren maakte hij gebrandschilderde ramen, muurschilderingen en gobelins. In opdracht van de gemeente Huizen heeft hij een wandtapijt gemaakt voor het stadhuis: 'Visserschepen op de Zuiderzee'. Zelf zei hij: "Ik heb mij financieel altijd kunnen redden, ik heb nooit gebruik gemaakt van de zogenaamde contraprestatie."

In zijn schilderwerk gaf hij de voorkeur aan landschappen, bloemen en planten, vogels en andere dieren. Hij gebruikte daarvoor 'gewone olieverf': "Een bloem van onkruid kan net zo mooi zijn als de mooiste gekweekte bloem. Als ik iets moois of interessants zie, maak ik een schets of leg het vast in mijn geheugen. Negen van de tien keer komt er later wel iets van: een aquarel, een schilderij, een pastel, een tekening. Ik heb dag en nacht gewerkt en hoewel zo heel veel van wat ik gedaan heb, eigenlijk weinig te maken had met mijn schildersvak, maar daar misschien wel verwant mee was, ben ik toch blijven schilderen. (...) Vaak heb

ik wel eens gedacht, als mij weer iets gevraagd werd om te doen, om te maken, te ontwerpen: Zal ik dat nou wel doen? Maar ik deed het, want er zat altijd wel een zekere verdienste aan en dus... aanpakken".

Een bijzondere activiteit van Beers waren de schimmenspelen, die hij ontwierp en uitvoerde op basis van veelal middeleeuwse ballades, waarbij een declamator optrad en ook een trio van beroepsmusici speelde. Van het Rijk kreeg hij de opdracht een schimmenspel te maken, dat in de Ridderzaal werd opgevoerd. Hij heeft er ook mee rondgetrokken, langs kunstkringen en volksuniversiteiten:

"Zaterdagavond werd in het Oranje-Hotel te Bergen (N.H.) de première gegeven van het Schimmenspel, uitgevoerd door Hans Beers en met medewerking van het Sluyter-Strijktrio, bestaande uit de heeren Albert Sluyter (viool), Jacques Kinsbergen (viola) en Henri C. van Praag (violoncel) en voordracht van den heer Eli Prins.
Het is de bedoeling van genoemd ensemble om een tournee door ons land te maken, en al moge dan de première niet geheel en al feilloos verloopen zijn (o.m. waren er eenige technische kleinigheden, welke correctie behoeven), wij voorspellen deze nieuwe uiting van kunst alom in den lande veel succes.
Sinds 1923 is het schimmenspel nauwelijks beoefend en het is derhalve gerechtvaardigd te vermoeden, dat men tegenover dezen vorm van kunst enigszins sceptisch zal staan. Is er, zo vraagt men zich onwillekeurig af, in dezen tijd van technisch raffinement (film), van comfort en uiterste verfijning nog wel behoefte aan den simpelen eenvoud van het schimmenspel?
Zoo zullen de kunstenaars het zich ongetwijfeld ook afgevraagd hebben en al leek het er bij de première in den aanvang op, dat hier nieuwsgierigheid een grootere rol speelde dan belangstelling, het is na afloop wel overduidelijk gebleken, dat men een verrassend-goeden worp naar succes heeft gedaan, getuige de enthousiaste huldebetuigingen, welke den vorm van ovaties aannamen.
Het schimmenspel is inderdaad gebleken een vorm van kunst te zijn, welken men heden ten dage wel degelijk naar waarde

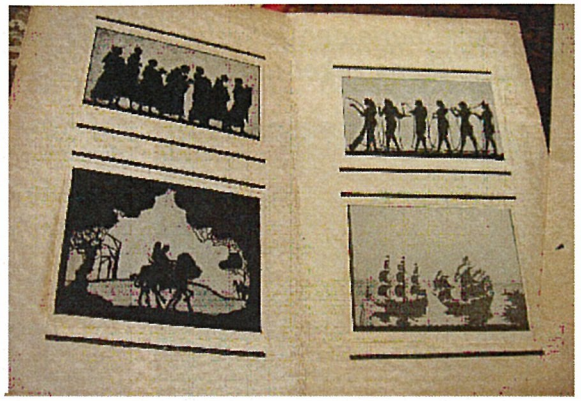

weet te schatten. Allereerst werd door het schimmenspel 'De ballade van Het Lied van den heer Halewijn' vertoond, waarbij de heer Eli Prins een voordracht ten beste gaf. Bij het Klanken-Schimmenspel I en II werden o.a. werken uitgevoerd van Obrecht, Boccherini, Haydn, Mozart, Schubert (en origineele Grieksche muziek).
Het laatste schimmenspel 'Schepen varen voorbij', waardoor de verbeelding gemakkelijk opgewekt werd, vond eveneens warme waardeering."

Hans Beers hield tentoonstellingen in het hele land. Zo exposeerde hij van 15 maart tot 15 april 1922 in De Nieuwe Toonkamer voor Kunstnijverheid in de Witte de Withstraat in Rotterdam:
"Toch hebben zijn prenten een charme, welke een zekere weelde oproepen, zoals in 'Bentveld', de boompartijen, de wuivende kruinen doen denken aan ons Indië, waar deze jonge kunstenaar een machtig arbeidsveld zou vinden. Ook zijn met de guts gestoken 'Verwaaide dennen' en 'Wilgen' zijn knappe werkstukken, waarin Beers aantoont, dat hij zich verdiepen wil. Tot moderne expressie komt hij echter alleen in een kleinere houtsnede 'Laatste Zomerdag', waarin het uitbundig-jonge en eigene zit van de kunstenaar, die iets anders wil geven dan het 'eens gegeten eten' of het 'herkauwde', waar de nieuwlichter zoo gaarne sarcastisch op schimpt."

In de loop der jaren verschijnen er regelmatig kritieken in diverse kranten, waarin zijn werk besproken wordt. Zo schreef in 1954 De Gooi en Eemlander: *"Deze schilder-tekenaar heeft dikwijls iets fantastisch in zijn werk. Zich baserend op de wer-*

kelijkheid, zal hij deze meer dan eens zien in groteske vorm, of deze herleiden tot iets, dat aan de droom kon zijn ontsproten, althans zeker uitstijgt boven de realiteit."

Hij was lid van de Vereniging van Beeldende Kunstenaars Laren-Blaricum, die regelmatig tentoonstellingen hield in de expositiezaal van Hotel Hamdorf in Laren.
Ook heeft hij diverse malen in het buitenland geëxposeerd: houtsneden en ander grafisch werk in Medan (Sumatra) in 1928, in Oklahoma in 1932, New York 1932, Chicago 1935.

Hans Beers bezat een nietaflaatbare werklust en om de kost te verdienen voor zijn gezin, heeft hij ook wel opdrachten aangenomen die wat minder artistiek verantwoord waren:
"Dat waren de grote stadsplattegronden, waarvan hij er talloze met grote vaardigheid heeft gemaakt. Grotere artistieke vrijheid had hij bij het ontwerpen van stofdruk voor De Ploeg en het snijden van stempels daarvoor. Het drukken zelf daarentegen, uitgevoerd in de primitieve ruimte van een garage, die hem tot atelier diende, vergde een enorme dosis energie. Vele honderden meters fraaie stof kwamen in brede banen onder zijn handen vandaan en zelfs het ruim half uur lopen over de wijde heidevlakten van zijn woonhuis naar zijn atelier in Blaricum heeft Beers niet opstandig gemaakt. Hij zag er zelfs voordeel in." (Prov. Overijsselsche en Zwolsche Courant, 3-10-1964).

In 1956 kwam Hans Beers in Epe wonen; hij kende deze omgeving: zijn schoonouders woonden in het landhuis 'Epe-

heem', in de buurt van de Heerderweg. Hij heeft eigenhandig een huis ontworpen en gebouwd aan de Vijverlaan. Uiteindelijk kwam hij terecht aan de Wildforstlaan 12, naast zijn schoonzoon en dochter Crèvecoeur, die nummer 14 bewoonden.
Aanvankelijk trok hij veel naar de IJssel, die hem inspireerde tot het maken van mooie aquarellen.

Gedurende enige tijd heeft hij deel uitgemaakt van de commissie die de tentoonstellingen organiseert in het gemeentehuis van Epe. Ook heeft hij zelf in Epe geëxposeerd: in 1973 in de expositieruimte in het gemeentehuis, waar de tentoonstelling 'Triennale' was georganiseerd. Deelnemende kunstenaars waren, naast Hans Beers, A.L. Crèvecoeur, L.F. Lutjens, P.D.A. Noest, J.M.K. van den Pol, Pepe van den Pol, Albert van den Pol, J.M. van de Pol-Schokking, Meent Rietema, Frida Spaink en Jan Warnaar.

Over Hans Beers werd het volgende geschreven in de krant (18 juni 1973):
"Hans Beers is op deze Triennale minder bescheiden aanwezig dan op de tentoonstelling in kasteel 'De Zwaluwenburg' te Oldebroek. Zijn werk hangt hier ook beter en het aantal werkstukken is tot vier gebracht. Weer zijn zachte en bescheiden kleuren troef in zijn pasteltekening en twee schilderijen."

Een aantal jaren later, in 1980, werd er een overzichtstentoonstelling gehouden van het werk van Hans Beers, ook ditmaal weer in de expositieruimte 'De Ring' in het gemeentehuis van Epe. Er waren 54 werken van hem te zien, uitgevoerd in verschillende technieken: pastel, olieverf, aquarel, gombatik, tekening, houtsnede en krijttekening.

Tot op hoge leeftijd is hij actief gebleven. Terugblikkend zei hij: "Ik heb een reuze fijn leven gehad. Wat ik bij mij zelf vaak constateer is, dat ik steeds kritischer word op mijn eigen werk. Ik zoek steeds hoe ik het doen moet en dan zeg je op een bepaald moment dat je het anders had moeten doen; dan begin ik eenvoudig opnieuw. Nee, ik ben zeker geen man om hier achter de ramen te gaan zitten. Ik kom trouwens veel tijd te kort."
In september 1979 is Hans Beers op 88-jarige leeftijd overleden.

Noten

1. Chris Lebeau schilderde portretten, tekende, etste en lithografeerde portretten, vogels, insecten, poezen, naakten, enz. Maakte houtsneden (politieke prenten), ontwierp affiches, postzegels, enz. Kunstnijveraar, o.m. batikken, ontwierp behangsels, ontwerpen voor linnendamast en ook keramiek, glas, enz.
2. Samuel Jessurun de Mesquita schilderde en tekende (veel wit en zwart), maakte houtsneden, bedrukker van stoffen. Aquarelleerde, zelfportretten, vogels, dieren, figuren, enz.
3. "Hoe heet die vogel", Delft, 1928
4. Herman Gorter (1864-1927), dichter. Hij is onsterfelijk geworden met zijn gedicht van epische lengte 'Mei' (1889). Velen zullen de beginregels van dit gedicht kennen: Een nieuwe lente en een nieuw geluid, Ik wil dat dit lied klinkt als het gefluit...
5. Vriesland, Victor van, 1892-1974, letterkundige; criticus voor dichtkunst van de N.R.C. (1931-1938); dichter, romanschrijver
6. J.M. Graadt van Roggen (1867-1959) schilderde, aquarelleerde, tekende, etste, graveerde en lithografeerde.

Bronnen

Algemeen Handelsblad, Amsterdam, 2 maart 1937
Ampt Epe, nr. 50, p. 56, 57, 58
Catalogus expositie 'De Ring', 29 februari t:m 2 april 1980
Culturele Raad Gelderland, Arnhem, 1980
De Valk Lexicon kunstenaars Laren-Blaricum
Gesprek met de heer en mevrouw Volker, Epe, 21 september 2004
Gooi- en Eemlander, 11 april 1953, 16 november 1954, 26 november 1954

Maandblad voor Beeldende Kunsten, *'Tentoonstellingen'*, 1924, p. 186, 187
Nieuwe Rotterdamsche Courant, 5 december1922 en 26 maart 1926
N.A.C., 18 juni 1973
Noord-Veluws Dagblad, 12 juni 1976
Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 3 oktober 1964, 19 januari 1973
P.A. Scheen, *Lexikon Nederlandse Beeldende Kunstenaars 1750-1950*, Den Haag, 1969
'Uit het Gooi', artikel in onbekende krant, 20 november 1936
F.G. Waller, *Biographisch Woordenboek van Noord Nederlandse Graveurs*, Den Haag, 1938

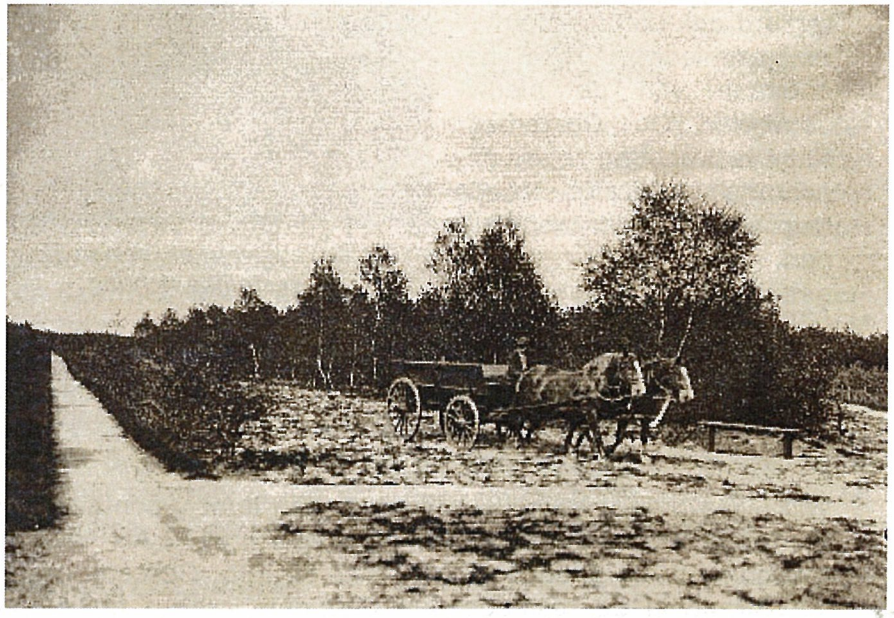

Paard en wagen in het buitengebied (foto i.b.v. Henk Kloezeman)

Oproep publicatie Oosterhof

Een van de markante punten in onze gemeente is de Oosterhof in Vaassen.
Met een aantal leden bereiden we een publicatie voor over 'De Oosterhof'. Hierin zal naast een stuk kerkelijke geschiedenis ook aandacht worden besteed aan de historie van de omgeving en de bedrijvigheid in deze omgeving, maar uiteraard ook aan de nieuwere geschiedenis rond het ontstaan van de nieuwbouwwijk 'De Oosterhof'. Naar verwachting zal de genoemde publicatie in de loop van dit jaar verschijnen.

Deventerstraat, gezien in westelijke richting

Aan u als lezers willen we een oproep richten om interessant materiaal dat u wellicht in uw bezit heeft over de Oosterhof, tijdelijk ter beschikking te stellen voor de publicatie. U krijgt uw materiaal uiteraard weer terug.

Wilt u materiaal beschikbaar stellen, dan kunt u contact opnemen met Wim van 't Einde, Dennenweg 15, 8172 AH Vaassen, telefoon (0578) 576551 of (06) 543 32 786. Gescand materiaal (graag in de resolutie van 300 dpi) kunt u mailen aan wim@vanteinde.nl.

Kerk en kunst - Koorhekken

Jan van Zellem

Foto's: Met dank aan de heer G. Mantel

In *De Grote Kerk te Epe,* een uitgave van de Stichting tot Behoud van het Meere-orgel in Epe, is onder het hoofdstukje 'Een rondgang door de kerk' het volgende te lezen: *"We betreden de kerk door de ingang aan de Hoofdstraat en staan direct tegenover het koorhek (1) uit 1809."*
En daarmee wordt de argeloze bezoeker direct op het verkeerde been gezet: het koorhek dateert van het begin van de 16e eeuw! Er is wel een koorhek uit 1809, maar dat is in 1906 in tweeën verdeeld en gedevalueerd tot afscheiding tussen kerk en respectievelijk de catechisatiekamer en 'keuken:berghok'.
In dit artikel bespreken we de ontwikkeling en de betekenis van het koorhek in het algemeen en gaan we vervolgens in op het vroeg-16e eeuwse koorhek in de Grote Kerk in Epe.

De koorafscheiding

In de Middeleeuwen was in de kerk de ruimte voor de geestelijken gescheiden van die voor de leken, ofwel de liturgische handelingen rond het altaar vonden in een afgescheiden ruimte plaats. Priesters moesten de rituele handelingen kunnen vol-

trekken zonder daarbij door leken te worden gestoord. De sacrale ruimte van het koor was verboden voor leken. In het kerkgebouw stond het (hoofd-) altaar aan het oosteinde van de min of meer verdiepte koorruimte, die aan de westzijde was gescheiden van het schip.

Vier typen

Er zijn vier typen koorafscheidingen, die deels kenmerkend zijn voor een bepaald land.

De eerste groep betreft een afscheiding, bestaande uit een rij marmeren platen met een hoogte van 1 m tot 1,20 m. In Italië heeft men lang vastgehouden aan dit type.

De tweede groep wordt gevormd door afscheidingen in de vorm van een muur, die in verschillende variaties voorkomen. De oudste verschijningsvorm betreft de oostmuur van het schip met een sterk versmalde doorgang naar het koor. In de late middeleeuwen heeft men in verscheidene dorpskerken op de koorgrens over de volle breedte van het schip een muur gebouwd, met als voornaamste reden dat men tegen de muur links en rechts van de toegang naar het koor een zijaltaar kon plaatsen. Het ging hier dus niet meer in de eerste plaats om een scheiding tussen de ruimte voor de leken en die voor de geestelijkheid. In de kerk van het Groningse Leegkerk is zo'n muur uit het midden van de 16^{e} eeuw aanwezig.

De derde groep van koorafscheidingen wordt gevormd door hekwerken die geheel of deels geopend zijn. Zij zijn daarmee kenmerkend voor de late middeleeuwen, toen er bij de viering van de mis steeds meer aandacht kwam voor de zichtbaarheid door de gelovigen, bijvoorbeeld bij de elevatie, waarbij de priester de geconsacreerde (gewijde) hostie omhooghield.
In de landen ten noorden van de Alpen en in Frankrijk bestaat de afscheiding als regel uit een hekwerk van hout waarvan het benedendeel gesloten is en vaak in panelen verdeeld is. Het bovendeel dat de helft tot tweederde van de hoogte beslaat, bestaat uit een open raamwerk van brede en smalle spijlen, met daartussen in de top traceerwerk (maaswerk). Het geheel wordt afgesloten door een balk die meestal van ornamentaal of

figuratief snijwerk is voorzien.

De vierde groep betreft het doksaal (ook: oksaal, oxaal): een wand of hek met een galerij of tribune, ofwel een koorafscheiding met een verdieping. Hierop is de kansel en het orgel geplaatst. Vanaf deze plaats werden gezangen en gebeden gereciteerd (doxologie=lofprijzing). In Nederland zijn doksalen een zeldzaam verschijnsel: in Holwierde in Groningen, Oosterend in Friesland, Amersfoort (de Sint Joriskerk) en in Rhenen (Cunerakerk) zijn doksalen bewaard gebleven.

Koorhek Epe 16^{e} eeuw

Achterin het koor, dichtbij de ingang aan de Hoofdstraat, bevindt zich het uit het eerste kwart van de zestiende eeuw daterende eikenhouten koorhek. Het behoort tot de hiervoor beschreven derde groep van koorhekken.
Het onderste deel van het hek is gesloten met grote en kleine briefpanelen, waarvan slechts enkele authentiek zijn. Briefpanelen zijn gotische houten panelen met verticale, aan boven- en onderzijde gekartelde plooien. Ze worden ook wel vouwpanelen genoemd. De Engelse aanduiding is *linenfold panelling*: zoals de plooien in een stof die verticaal is opgehangen.
De spijlen in het open hek zijn gevormd als dubbele kandelabers met profileringen en gesneden in bladvormen, aldus W. Meulenkamp in 1983 (zie Bronnen). Kandelaber komt van het Latijnse candelabrum, van candela = kaars. Afkomstig uit Noord-Italië werden deze vormen in de Nederlanden toegepast als spijlen in koorhekken. Het is een element in de bouwkunst van de Vroege Renaissance. Ook hier is een deel van de spijlen niet authentiek. De spijlen eindigen in dooreenlopende rondbogen met traceerwerk. De balk die het koorhek afdekt, is eenvoudig en vertoont, anders dan het koorhek uit 1809, geen decoraties.

Het koorhek van de Grote Kerk in Epe is een van de 23 voorreformatorische koorhekken die in Nederland bewaard zijn gebleven, aldus Justin A. E. Kroesen in *Voorreformatorische koorhekken in Nederland.* Hij schrijft verder: *"Het koorhek van Epe vormt een goede illustratie bij de geleidelijke overgang tussen*

Gotiek en Renaissance in de eerste helft van de 16e eeuw. Terwijl de borstwering nog volledig is gevuld met gotisch vouwwerk, zijn de spijlen reeds gedecoreerd met snijwerk in renaissancestijl."

Kenmerkend voor deze stijl zijn de symmetrische blad- en bloemranken. *"De spijlen lopen uit in een tracering die wordt gevormd door over elkaar geplaatste rondbogen, waardoor een gotiserend spitsboogeffect ontstaat. Kennelijk was de maker van het hek in staat tot het snijden van renaissance balusters, maar moet hij voor de vlakke decoratie van de borstwering terugvallen op de gotische trant."* (Kroesen duidt de spijlen aan met baluster, een vaasvormig element, waar Meulenkamp spreekt van dubbele kandelaber). Kroesen dateert het koorwerk in circa 1525. Wat is de Grote Kerk in Epe toch een kostbaar en boeiend erfgoed!
Een volgende keer gaan wij in op het koorhek en het doophek uit 1809.

Bronnen

Mark Child, *Discovering Church Architecture, A glossary of terms,* Shire Publications LTD, UK, 2004
E.J. Haslinghuis en H. Janse, *Bouwkundige termen, Verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie,* Leiden, 2001
J.C. Kreffer en Th. te Riele-ter Laak, *De Grote Kerk te Epe,* Stichting tot Behoud van het Meere-orgel in Epe, z.j., p. 10, 13
Justus E.A. Kroesen en Regnerus Steensma, *Het middeleeuwse kerkinterieur,* Peters, Leuven, 2004, p. 173-213
Justin E.A. Kroesen, *Voorreformatorische koorhekken in Nederland,* Jaarboek voor liturgieonderzoek (21) 2005, p. 129-157; elektronische publicatie RUG (Rijksuniversiteit Groningen), p. 1-13
G.S. van Lohuizen, *De Ned. Herv. Kerk te Epe IV,* Ampt Epe, nr. 7, januari 1966, p. 7
W. Meulenkamp, *Nederlands Hervormde Kerk; inventaris van Epe,* Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland, augustus 1983
Ton H.M. van Schaik, *Gebouwd op geloof, Monumenten van religie,* Stichting Open Monumentendag, Amsterdam, 2005, p. 36

De eerste Christelijk Nationale School te Vaassen

(1) Hoe het begon ...

Dirk Bakker

Dirk Bakker heeft op aanvraag van het schoolbestuur van het Protestants Christelijk Onderwijs van Vaassen een aantal jaren geleden de geschiedenis van de vereniging uitgezocht. In een aantal hoofdstukken wordt in Ampt Epe het gedeelte over de totstandkoming van de school geciteerd.

Zoals zovele zaken op het platteland, kwam ook het onderwijs op de Veluwe, na afloop van de Franse tijd, heel langzaam en moeizaam op gang. Vormen van onderwijs kwamen voordien zo hier en daar wel voor, maar werd dan zo af en toe gegeven door een te oud geworden koetsier of huisknecht, die gedurende zijn betrekking bij rijkelui enige vorm van ontwikkeling had opgestoken. Het betrof dan gewoonlijk een klein beetje lezen en schrijven en dat werd vaak gegeven in een ruimte van de kerk, de z.g. gerfkamer, of de kleedkamer van de geestelijken.

Zo ongeveer 1840-1850 trof men in de couranten deze advertenties aan: *"Op een aangenaam dorp in de provincie Gelderland wordt op zeer aannemelijke voorwaarden gevraagd een ondermeester van den derden rang. Brieven franco, doch liefst in persoon."*

Zij die het geluk hadden op een buitenplaats te wonen en dus over ruime middelen konden beschikken, plaatsten soms een advertentie als deze: *"Tegen den eersten Augustus (1844) verlangt men eene Onderwijzer, van de Protestantse Godsdienst, om van des morgens 9 uur tot des middags 5 uur aan drie kinderen, van 12 tot 15 jaar oud, onderrigt te geven in het schrijven, rekenen, aardrijkskunde, vaderlandse en algemene ge-*

schiedenis, Hollandse, Franse en zo mogelijk Engelse en Hoogduitse talen, met opgave van verlangd wordende Honorarium, en waar behoorlijke informatiën te bekomen zouden zijn. Adres met besloten briefjes onder Lts. O.S.R. bij de Boekverkopers, de wed. J.W. Smit en G. de Koning, O.Z. Voorburgwal, bij de Halsteeg, te Amsterdam."
Dat was dan het andere uiterste. Deze advertentie zou niet doen vermoeden dat de grote massa toen nog slechts in de wintermaanden een klein beetje onderricht kreeg. Advertenties als de laatste kwamen dan ook zelden voor. Dat kinderen op het platteland ook in de zomer naar de school gingen, kwam vóór 1850 niet zo veel voor. Hoe klein of jong ze ook waren, ze werden al heel vroeg in staat geacht om thuis wat te helpen.

Dat de onderwijzers een zeer sober bestaan hadden, was regel; hun inkomsten bestonden uit een klein schoolgeld van hoogstens enkele centen per week dat van elke leerling geheven werd en dat dikwijls nog zeer slecht binnenkwam. Kinderen van heel arme mensen gingen vaak helemaal nooit naar school, tenzij de betaling geschiedde door de diaconie, die zich het lot der kinderen aantrok. Die groep werd dan genoemd de diaconiekinderen.

Nu was het als regel zo, dat de meester tevens koster, voorlezer, voorzanger, klokluider en doodgraver was. Ondanks deze cumulatie van functies bleef het meestal armoed lijden bij de schoolmeesters. Om daarin nog iets tegemoet te komen, hadden sommige instanties of personen op de Veluwe zich verbonden om op gezette tijden, b.v. met Kerstmis of Pasen, een paar spinten rogge af te zonderen voor de onderwijzer. Dit noemde men ook wel de Korenuitgangen. Het werd in 1900 afgeschaft. Op die wijze werd soms ook door Kerkeraden roggebrood en:of eieren gegeven.

In Vaassen werd vóór 1834 bij tijd en wijle onderwijs gegeven in de oude kosterij, die zich bevond op de plek waar nu 'Oranjestein' staat, op de hoek Dorpsstraat:Kosterstraat.
Mogelijk dat de bekende meester Jan Tieman daar ook nog onderwijs heeft gegeven, want hij vestigde zich in 1832 in ons dorp, als assistent van meester Eekmars. Twee jaar later is hij dan overgegaan naar de nieuwe openbare school aan de Dorpsstraat. Nog twee of drie jaar later werd Tieman ook benoemd tot koster en voorzanger, op voorwaarde echter dat hij afzag van de voordelen welke voortvloeiden uit het ophalen van paaseieren. Tussen kerk en school bestonden toen nog nauwe banden. Zo liet Tieman o.a. dagelijks om vijf voor 12 een paar van de grotere jongens uit school vertrekken om in de toren de klok te gaan luiden.

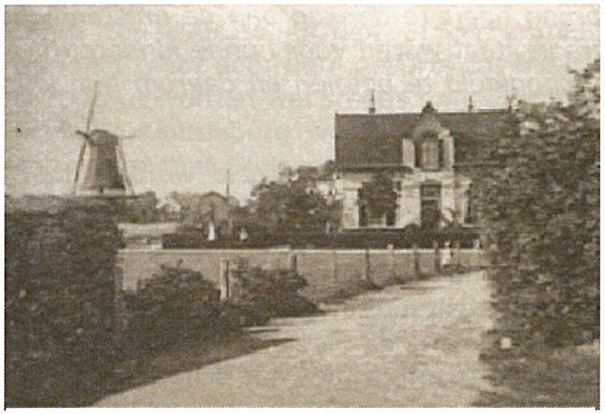
Het bouwterrein van de nieuwe school

In onze kerk stond van 1837 tot 1847 Ds Jeremias Siblesz, wiens vrouw vijf kinderen kreeg tijdens hun verblijf te Vaassen. Een der zoons, Jan of Johannes, stuurde in maart 1869 vanuit Arnhem aan de Kerkeraad van Vaassen een certificaat, Nat. werkelijke schuld, waarde f 1.000, rentende 2½ procent. Dit stuk was gevonden in de nalatenschap van Ds Siblesz, met het volgende bijschrift: *"Schoolfonds Vaassen. Ter besturing te geven aan de kerkeraad der Herv. Gemeente te Vaassen, ten dienste van behoeftigen in die gemeente, om onderwijs te genieten. Zijnde dit stuk door mij gekocht van overschietende gelden, door mij en belangstellende vrienden, ten behoeve van bovengenoemden, van tijd tot tijd ingezameld."*
Steenwijk, w.g. Jeremias Siblesz

Namens de kerkeraad antwoordde de toenmalige Ds Lucas op dit schrijven en vroeg daarbij nadere inlichtingen betreffende het doel van het fonds en aan wie de rente was uitbetaald. Men had daar dus blijkbaar nooit iets van gehoord. De volgen-

de vergadering, op 7 april 1869, blijkt antwoord van de heer J. Siblesz binnengekomen te zijn. De rente van het z.g. schoolfonds zou wel steeds uitbetaald zijn, maar de persoon aan wie het betaald was, werd niet genoemd. Dan gaat de brief zo verder: *"Mogt het door U Eerw. in twijfel worden getrokken en alzo aan de goede trouw van mijnen geliefden vader worden getwijfeld, dan zal het mij gemakkelijk vallen dit te bewijzen.*
Van de strekking van het bewuste fonds kan ik U mededelen dat het zijn oorsprong heeft te danken aan de omstandigheid dat niet alle ouders in staat waren voor hunne kinderen het in dien tijd vereiste schoolgeld te betalen en daarom hun kinderen zouden moeten tehuis houden."

Tot het jaar 1857 moest schoolgeld betaald worden door de ouders, maar meester Tieman verklaarde tegenover Ds Lucas dat hij, zowel vóór als na 1857, geregeld de rente ontvangen had. Volgens zijn opvatting was het schoolfonds bedoeld als stijving van het schoolmeesterstractement. De kerkeraad was het daar niet mee eens, zolang zij niet meer licht in deze zaak had gekregen. Kennelijk zaten ze met dat schoolfonds wat in de maag en durfden zij de rente nergens voor aan te wenden.

Een paar maanden later verscheen meester Tieman in de vergadering van het college om zijn aanspraken uitvoerig toe te lichten, maar men kwam weer niet tot een besluit. Na weer nieuwe briefwisselingen met de heer Siblesz besloot men in februari 1870 de aanspraken van Tieman niet te erkennen.
Een paar weken later komt dan bij de kerkeraad een brief binnen van de heer Zeeman uit Amsterdam, als voorzitter van de loge 'Le Charité'. In dat schrijven wordt gesteld dat het bewuste certificaat het eigendom dier loge was en dat het overgegeven diende te worden aan de heer Van Lohuizen te Vaassen. Bedoeld werd hiermee de stichter van de 'Industrie', een nogal vooraanstaand iemand dus. Hij en Jan Mulder konden in die tijd in Vaassen zo ongeveer alles naar hun hand zetten, maar het moet tot eer van de kerkeraad gezegd worden, dat zij zich niet lieten overbluffen en niet bereid waren aan de verlangens van de z.g. loge zonder meer te voldoen.

In elke vergadering deze zomer komt het schoolfonds ter spra-

ke, als gevolg van een drukke briefwisseling, gevoerd tussen kerkeraad, Siblesz, Zeeman en een zaakwaarnemer in Apeldoorn. Dan deelt Siblesz mee dat de loge 'Le Charité' de zaak in handen heeft gesteld van de heer Evers, advocaat te Arnhem. Evers liet al spoedig aan de kerkeraad weten wat hij zich voorstelde, n.l. de helft van het fonds, plus f 50, af te staan ten behoeve van de Naai- en Breischool te Vaassen. Verder stelde hij voor dat Siblesz dan alle stukken betreffende het fonds zou overdragen aan de kerkeraad. Over de loge wordt dan niet meer door hem gesproken, maar de kwesties rond het certificaat worden wel steeds ondoorzichtelijker.
Broeder Kluitenberg wordt afgevaardigd naar Arnhem om de zaak daar met Siblesz en mogelijk de advocaat te bespreken. Hij kwam in ieder geval terug met hetgeen Siblesz nog bezat, n.l. een boek met uitgaven en ontvangsten van het fonds, verslagen over de jaren 1844 tot 1848, een missive van zekere De Bruin en een heer Ferrari, rekeningen en kwitanties van Tieman. Besloten wordt dan dat de broeders Scheideman en Herberts zich over deze zaken zullen buigen, opdat zij het college kunnen voorlichten.

Op de eerstvolgende vergadering brengen de broeders verslag uit en wordt na uitvoerige bespreking het volgende vastgesteld:

1. Om niets van het schoolfonds te laten vallen of niets aan de loge 'Le Charité' of door die loge aangewezen personen of inrichtingen af te staan.
2. Om het fonds zoveel mogelijk te vergroten door de rente te laten oplopen en door particuliere bijdragen en het te doen strekken om jongens te steunen in het aanleren van een of ander ambacht.
3. Om dit een en ander te brengen ter kennis van de loge, met het verzoek de kerkeraad in zijn pogen te ondersteunen.
4. Om een commissie te benoemen die een conferentie zal houden met Van Lohuizen teneinde hem dit mee te delen en uit te nodigen om het voorstel bij de loge te ondersteunen.

De z.g. loge berustte in dit lot, maar bleef nog enige tijd zeu-

ren over een vergoeding van f 50 voor gemaakte onkosten.
Keren wij nu nog even terug naar meester Tieman. Alleen al door zijn langdurige loopbaan in Vaassen heeft hij een grote rol in het onderwijs gespeeld. Bovendien schijnt hij een goed mens geweest te zijn. Meer dan een halve eeuw was hij hier werkzaam in het onderwijs, en wel van 1832 tot 1887.
De roeping tot het onderwijs was in de vorige eeuw nog niet ontwaakt, zelfs ver te zoeken en dat viel de betrokkenen ook nog niet kwalijk te nemen. In de eerste plaats was de beloning erg karig en werden er zodanige nevenwerkzaamheden van hen verlangd die de maatschappelijke waardering niet ten goede kwamen, als doodgraver of klokluider b.v. Naar geschiktheid voor het onderwijs werd eigenlijk nauwelijks gekeken.
Voorzover men daarvan spreken kon in het leerplichtloze tijdvak, deed het min of meer geregeld onderwijs te Vaassen met meester Tieman zijn intrede. Wel liep het schooljaar zo ongeveer van oktober tot Pasen, waarna meestal maar enkele kinderen de school bezochten. Ook hier konden de kinderen in de zomer niet op het land en bij de oogst worden gemist. De meester boerde dan ook maar een beetje op zijn land.

Niet altijd waren de toestanden op school echter zo als Jan Steen weergaf, maar ook aan de andere kant werd wel overdreven, getuige het bekende vers van Beets of De Genestet* :

Mijn spelen is leren, mijn leren is spelen.
En waarom zou mij dan het leren vervelen?
Het lezen en schrijven verschaft mij vermaak.
Mijn hoepel, mijn priktol verruil ik voor boeken.
Ik wil in mijn prenten mijn tijdverdrijf zoeken.
't Is wijsheid, 't zijn deugden naar welke ik haak.

Zo was het ook zeker niet en de overheid liet zich daar ook niet zo veel aan gelegen liggen. De ouders hadden trouwens ook zelden klachten over het onderwijs. Hoe zou het ook kunnen? Zij konden het werk van hun kroost toch niet controleren, doordat zij zelf de kunst niet verstonden. Wat dit betreft, was de meester in hun ogen wel een belangrijk persoon. Hij werd vanzelfsprekend veel in vertrouwen genomen, als een of ander

contract moest worden opgemaakt, gelezen of getekend. Zij plaatsten dan zelf een kruisje. Een enkele was soms wat verder ontwikkeld. Zo tekende iemand eens met R.R., terwijl er met andere hand bijgeschreven stond: *"Deze twee letteren heeft Reint Roelofsen eigenhandig geset."* Dit was trouwens niet door Tieman gedaan, want het was al vóór zijn tijd.

Meester Tieman bleef dus onderwijs geven, tot hij hoog bejaard was. Ook dat was haast regel op de Veluwe. In Nijbroek werd, in de vorige eeuw, b.v. eens een 64-jarige benoemd.
In sommige plaatsen, in onze directe omgeving, was de verwarming van de schoolruimte ook nog een groot probleem. Het is n.l. voorgekomen dat gemeentebesturen weigerden turf te geven voor de school. Wellicht heeft Tieman daarmee geen moeilijkheden gehad. Jan Tieman heeft zich echter in zijn lange werkzame leven de algemene achting van zijn mededorpsbewoners verworven en ondanks de gebrekkige vorm, die het onderwijs in onze ogen toentertijd had, heeft hij met zijn enthousiasme de basis gelegd voor een ontwikkeling, zoals die een halve eeuw later gestalte begon te krijgen. Zeer terecht is een straat naar hem genoemd, waardoor hij in de gedachten van velen blijft voortleven.

Of meester Tieman het recht aan zijn zijde had in de zaak van het schoolfonds, is sterk aan twijfel onderhevig. De zoon van Ds Siblesz is het, volgens een der brieven, niet met de opvatting van de meester eens en zegt verder:
"Dat niet tegen de bedoeling zou kunnen gehandeld zijn, als men deze bijdrage b.v. als een eerste bijdrage voor een eventueel op te richten Bijzondere Christelijke school aanmerkte."

De loge van vrijmetselaren blijkt eens een gift gegeven te hebben aan Ds Siblesz, en de industrieel Van Lohuizen was ook vrijmetselaar. Vandaar. *(wordt vervolgd)*

** Noot redactie: Het gedichtje is van Hiëronymus van Alphen, 1746-1803, overbekend door zijn 'Jantje zag eens pruimen hangen'.*

Twee oud-Dellenbewoners vertellen (3)

Harm Sleurink

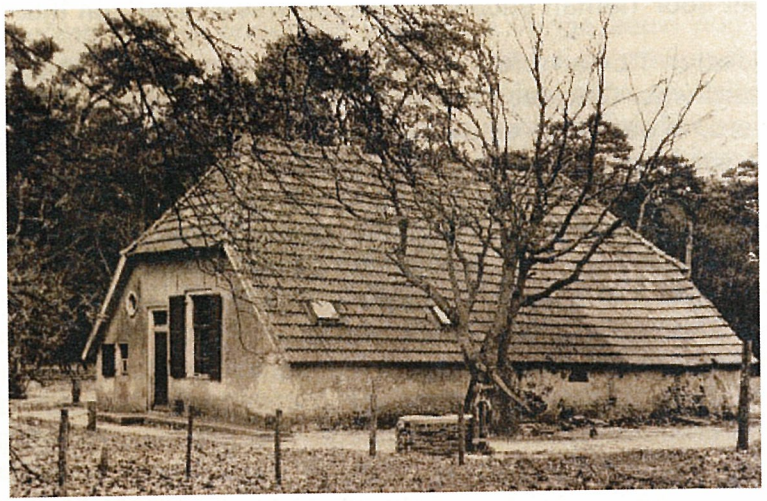

Boerderij 'Roke'

Mevrouw Jansje van der Kolk-Roke (11-11-1912) en mevrouw Gerrigje Langenberg-Roke (12-8-1925), oud-bewoonsters van Boerderij 'Roke' aan de Oude Eperweg op landgoed De Dellen.

Jansje: *"Mijn ouders kwamen in 1922 op De Dellen wonen in het boerderijtje dat stond op de plaats waar nu het kampeerterrein van de Nederlandse Caravan Club is.*
Mijn vader, Hendrik Roke, is in 1887 geboren; hij was dus ongeveer 35, toen hij op De Dellen ging wonen. Hij is in 1952, toen hij 65 werd, naar het Scholtenspad in Heerde verhuisd. Daar is hij in 1956 overleden. In de periode van 1952 tot 1956 heb ik, samen met mijn man, nog vier jaar in ons ouderlijk huis op landgoed De Dellen gewoond.
Mijn vader heeft de tijd op de boerderij op De Dellen de mooiste tijd van zijn leven gevonden. Hij huurde de boerderij

eerst van Cornelis Sebastiaan Buys Ballot en later van het Geldersch Landschap.
De Elburgerweg naar Heerde was, in de tijd dat we er kwamen wonen, nog een zandweg. Onze boerderij was gelegen aan de Oude Eperweg, de weg die vanaf de Herberg De Dellen naar Tongeren voerde.
We hadden vóór de boerderij een bloementuin en er stonden drie lindes. Daardoor werd het wel donker in het huis. Bij het huis was een waterput van 10 meter diep.
Er was in het begin geen wc, je ging gewoon het bos in.
Later is er wel een toilet gekomen."

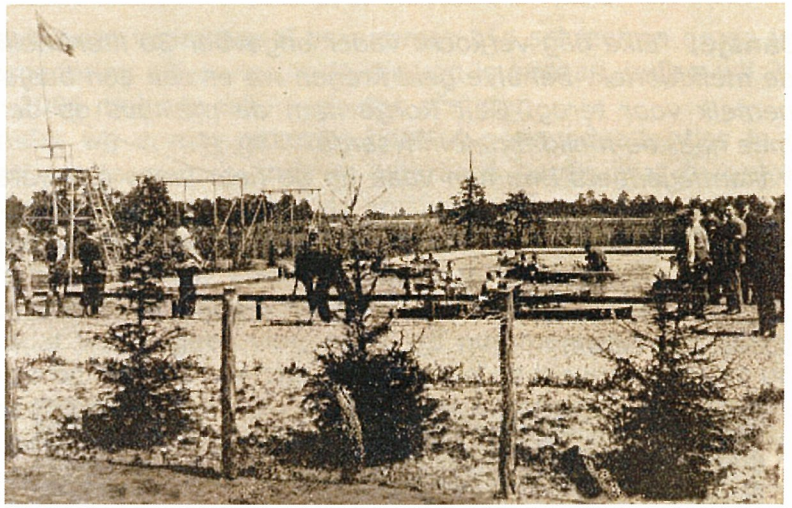

Uitspanning 'De Oude Dellen', gelegen aan de Dellenselaan

Gerrigje: *"In de oorlog moesten we op bevel van de Duitsers vanaf 1941 de boerderij verlaten. Het landgoed en de boerderij werden gevorderd. Onze koeien konden wij tijdelijk in het Van Meurspark in Heerde weiden. Vader Roke had van de Duitse bezetter wel een bewijs ontvangen om naar De Dellen te kunnen gaan in verband met zijn varkens en roggeteelt.*
Wij hebben in die periode vier jaar bij Jansje, mijn oudste zus, ingewoond. Zelf heb ik nog als hulp bij de familie Ritsema van Eck op de Hooge Heide gewerkt.

We zorgden vrijwel geheel voor ons eigen voedsel. Vader verbouwde aardappelen, bonen, rogge, suikerbieten en soms haver. Hij had drie koeien, twee pinken, varkens en kippen. Ook hield hij bijen voor de honing. Het vlees werd gezouten in Keulse potten. Er hingen worsten en spek aan de balken van de zolder.
Vader heeft het bouwland tussen de wallen zelf opnieuw ontgonnen. Toen we er kwamen wonen, lag het braak en was het begroeid met heide en grove dennen. Vader moest de grond diep omspitten. Je kwam dan in een laag bruine grond die naar boven werd gehaald. Eerst werd er koemest in de grond gebracht, later kunstmest".

Jansje: *"Elke dag verkocht vader ongeveer 30 liter melk aan de melkfabriek. Behalve geld kregen we er ook een busje karnemelk voor terug. Gait Rorije nam de melkbus op de fiets mee naar de melkfabriek in Heerde.*
Vakantiegangers kwamen vaak op de fiets langs om water uit de put te drinken.
We speelden op de Lintheuvel. Er stonden berken, kastanjebomen en we zochten er cantharellen.
Ik ging lopend van De Dellen naar school, de Horsthoekerschool in Heerde.

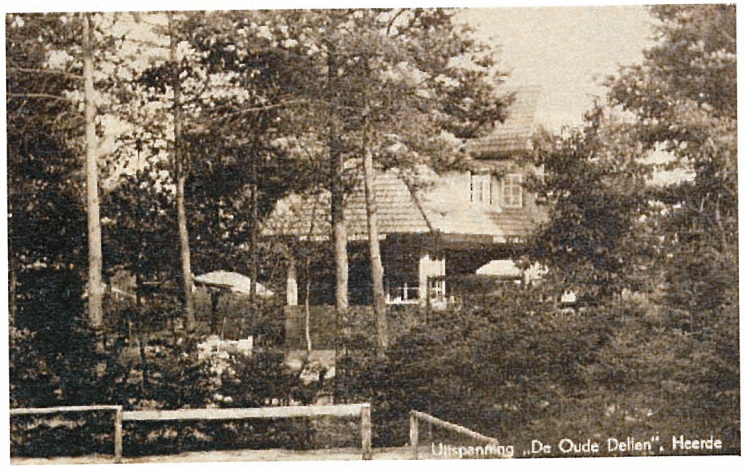

Uitspanning 'De Oude Dellen'

Vader heeft als bosarbeider voor Het Geldersch Landschap een heel bos geplant van grove den, ten noorden van de Nieuwe Zuidweg, richting 't Harde. Het land tegenover de Elisabeth's hoeve (Het Mudde) heeft hij in gebruik gehad als bouwland. Dat heeft hij dus niet zelf ontgonnen.
We vonden het erg jammer dat de boerderij omstreeks 1966 is afgebroken".

Van de penningmeester

Zoals onze voorzitter al in nummer 154 schreef en op de jaarvergadering uitvoerig uit de doeken is gedaan, zullen wij 2005 en 2006 met een tekort moeten afsluiten.
Omdat wij ervoor gekozen hebben geen advertenties in ons blad op te nemen, mis je uiteraard aardig wat inkomsten, maar wij vinden dat het de leesbaarheid vergroot. Er zijn ook geen gemeentelijke of andere subsidies die onze kas spekken. Wij zijn dus voor 100 procent afhankelijk van de contributie-inkomsten.
Omdat we nu geen vier, maar vijf nummers per jaar uitgeven (waarbij we ook nog zijn overgegaan op kleurendruk) en daarnaast onze activiteiten zich ook behoorlijk hebben uitgebreid, kunt u zich voorstellen dat dit gepaard gaat met heel wat extra kosten. Onze laatste contributieverhoging was in het jaar 2000, dus vijf jaar geleden, waarbij de contributie werd verhoogd naar fl. 25,=, hetgeen in 2002 werd omgezet in € 11,50. Helaas zijn onze contributie-inkomsten niet voldoende om de kosten, die in 2005 € 4.400,= bedroegen, te dekken; er ontstaat dus een tekort van plm. € 1.000,= en zeker meer voor 2006.
Wij stellen voor de contributie per 1 januari 2007 te verhogen voor het binnenland naar € 15,=, en voor het buitenland naar € 20,=. We rekenen op uw begrip.

Namens het bestuur,
de penningmeester

Een willekeurige greep (3)
Uit het woordenboek van het dialekt van Epe

AFFECEREN, zww., opschieten, vooruitkomen.
't Wol mit wäärk niet affeceren.
AFFEIN, tussenw., enfin.
Nou affein dan, 't was niet anders, 't löp toch altied van boven noa onderen, enfin, als de zaken zo staan, is er niets meer aam te doen.
AKEND, bijw., heel erg.
Hee hef akend zien beste edoan.
AKKEDEREN, zww., tot overeenstemming komen.
ÄKKERMÄNNECHIEN, *et*, mv., *-ies*, kwikstaart.
ÄKKERMOALSHOLT, *et*, gmv. eikenhakhout, akkermaalshout.
Ook: EEKHOLT en MEIHOLT
AKSE, *de*, mv., *-n*, grote bijl, aks.
ALLÄ, tussenw., vooruit, kom aan. *Allä, maak daj vot koomp.*
ALLEBÄNDIG, tussenw., (weinig gebruikte) uitroep van verwondering.
ALLEMENSEN, tussenw., uitroep van verbazing of ongeloof.
Wel allemensen nog der is an toe, hoe kan dät noe?
ALLOZIE, *et*, mv., *-s*, horloge.
ALLOZIEKETTEN, *et*, mv., *-s*, horlogeketting.
ALTEROASIE, *de*, gmv, opschudding, ontroering. Ook: VERALTEREERD.
AMPÄT, bw., bn., apart, afzonderlijk; uitzonderlijk, ongewoon.
Wat eate wiej vandage, deur mekäre of ampät?, stamppot of groente en aardappels apart?; *'t is een ampätten*, hij is anders dan anderen. Ook: APPÄT.
AMPERAN, bw., bijna, nauwelijks, amper.
ANBÄNZEN, zww., aandrijven, aansporen.
Wule mutten die kiender altied anbänzen bie 't eaten.
ANBELANGEN, zww., betreffen.
Wat mien anbelank, hôef dät niet meer.
ANDERMANS, van iemand anders. *De vôete onder andermans toafel steaken*, bij iemand in de kost zijn.

Ophef om het Vossenbroek (3)
Evert de Jonge

In deel 2 vertelde ik over wateroverlast tussen de Grift en de Nieuwe Wetering, waarvan de Emstenaren de Van Steenbergens de schuld gaven. In het derde en laatste deel gaat het eveneens over wateroverlast, maar dan aan de andere kant van het Vossenbroek.

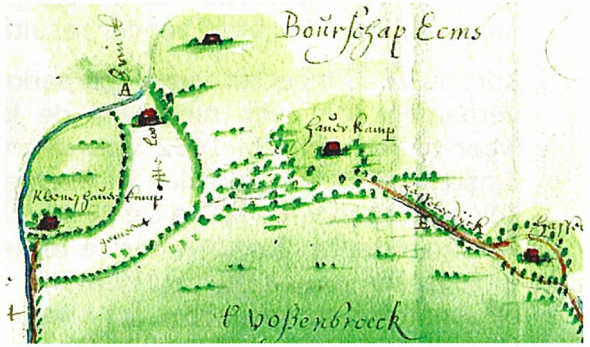

Na het tweede proces bleef het tien jaar rustig, maar in 1652 kwam het weer tot botsingen tussen de geërfden en Wijer van Steenbergen.
Nu zag de koperslager zich genoodzaakt een zaak aan te spannen tegen de geërfden van Emst. Het ging over de waterafvoer aan de andere kant van Vossenbroek, daar waar water vanaf de Lobrink richting het Vossenbroek stroomde. Uit de getuigenverklaringen bleek dat vanaf het Keppelsbosch (zie afb. 3) van A via B-C-D-E-I-K-L een afwatering liep, waardoor overtollig water in de Grift stroomde. Tussen 1633 en 1640 hadden de Van Steenbergens om het Vossenbroek een dijk gelegd die dit afwateren hinderde.
Als compromis was na het tweede proces in 1642 een nieuwe afwatering gegraven van A via G-H-I-K-L naar de Grift, zodat de meent (Lobrink?) gevrijwaard werd van teveel water. Volgens afspraak was bij L een sluisje geplaatst dat afgesloten zou worden met twee sloten. De sleutels zouden bewaard worden door Wijer en jonker Van Ysendoorn à Bloijs, zodat er alleen na eendrachtig besluit geopend en gesloten kon worden. Maar de sloten waren nooit aangebracht en dat ging goed, zo-

lang er geen (water)problemen waren.

Het verhaal herhaalt zich; regelmatig tussen 1642 en 1652 regende het hevig. De nieuwe afwatering kon dan het stromende water niet aan, maar ook in de hoek bij E waren er problemen, dus op de plek van de oude bedding (A-B-C-D-E-I). Verschillende keren daagden de geërfden Wijer voor het jaarlijkse gericht, waarna de drost hem de opdracht gaf zijn dam te openen om voor ontlasting te zorgen. Niets hielp. Er volgde een boete die uiteindelijk opliep op tot 100 herenponden, maar Wijer gaf niet thuis. De kosten voor de Emstenaren waren hoog, in 1646 bedroeg het honorarium voor hun advocaat al 64 pond. Dat alles bleef zonder resultaat.

Kort na 1646 moet er een droge periode zijn geweest, want we vernemen dan even niets van de kwestie. Maar het begint weer te regenen. In 1652 was de maat meer dan vol bij de Emstenaren. Zij schakelden de overpander, Gerhard van Hueckelom, wonende op Huize De Oosterhof te Vaassen, in. Dit was een man die beslissingen durfde te nemen. Hij passeerde alles en iedereen en gaf opdracht de dijk van de Van Steenbergens bij E door te steken, zodat het overtollige zijn weg richting het Vossenbroek vond. Opgelucht kon er adem worden gehaald; het water stroomde zoals van ouds, aldus diverse getuigen. Wijer werd door deze actie voor een voldongen feit gesteld.

Het derde en laatste proces bracht eindelijk een oplossing in de kwestie. Alleen was die anders dan de koperslager in gedachten moet hebben gehad, want hij kreeg dit keer geen gelijk. Het Hof veroordeelde hem tot het verrichten van 'dusdanige waterwerken' dat de Emstenaren af waren van hun wateroverlast.
Wijer zag geen oplossing meer. Zijn inspanningen hadden uiteindelijk alleen maar geld gekost. Het Vossenbroek was uiteindelijk noch als weiland, noch als spaarbekken voor een watermolen, geschikt gemaakt. In 1660 was hij nog wel de bezitter, maar de verpondingkohieren vermeldden dat het land meestal onder water stond. Uiteindelijk verkocht Wijer het gebied. Later werd het bezit van de Cannenburg.
Eind 18e eeuw was er even een landgoed Vossenbroek, waar

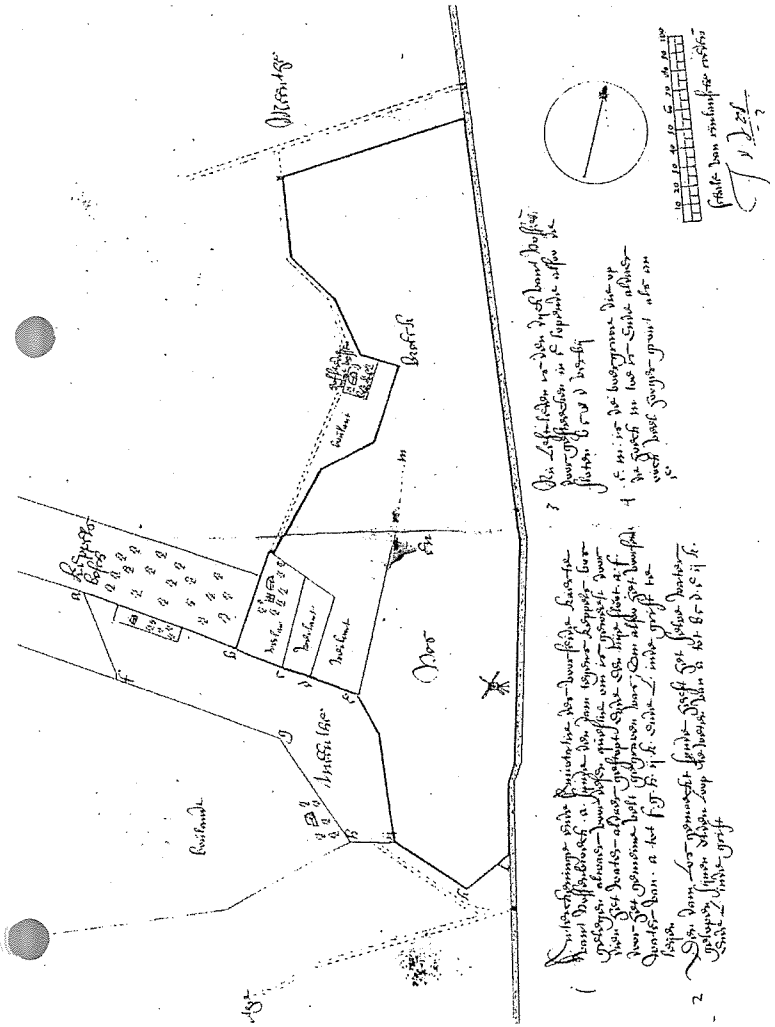

Het Vossenbroek, zoals J. de Vos het in 1652 tekende. Rechts is het noorden. Deze kaart wijkt qua vormgeving af van de twee vorige. Waar Geelkercken de voorkeur gaf aan een meer natuurlijke benadering, koos Vos voor een meer stilistische weergave. Boven midden is Keppelsbos waar van a via b, c, d, e, i, k en l het afwateringetje liep, dat door de meente (Lobrink) over f, g naar i werd omgeleid. Bij e verzamelde zich nu teveel water, aldus de Emstenaren. De molen die op de vorige kaarten in het noordelijke deel van Vossenbroek stond, blijkt volgens Vos meer in het zuidelijke deel te staan. Hij noemde de boerderij Havercamp 'hofstede van t Vossen(broek)' (midden). De dikke lijn die om het Vossenbroek is getekend is de dijk.

de geschiedenis nog van moet worden onderzocht. Thans is het weer prijs gegeven aan de natuur en stroomt het water als vanouds vrijelijk naar binnen. Niemand maakt zich nu nog druk of het er kort of lang staat.

Conclusie

De strijd tussen de geërfden van Emst en de vroeg-industriële ondernemers, de koperslagersfamilie Van Steenbergen, is een voorbeeld van spanningen tussen groepen.
De Emstenaren hadden eeuwen hun enken, gemeenschappelijke landerijen en waterwegen gebruikt en het evenwicht tussen de natuur en boerenonderneming weten te bewaren.
De Van Steenbergens, die gebruik maakten van hun connecties in Arnhem om op de Veluwe watermolens te exploiteren of land te ontginnen, verstoorden dit evenwicht. Aanvankelijk leken zij te winnen, mede omdat de ambtsjonkers in de eerste fase van de strijd (1632-1642) nog niet zoveel invloed op het beslissingsproces hadden. Pas nadat die aanzienlijk was vergroot, zou een adellijk heer, de overpander Van Hoeckelum, een einde maken aan de strijd in de tweede fase en een beslissing forceren in het voordeel van de boeren.
De strijd op zich is niet uniek, want omdat in de 17e eeuw op een aantal plaatsen op de Veluwe een transformatie van een agrarische naar een vroeg-industriële samenleving gaande was -onder andere in Vaassen en Ugchelen-, waren er tal van kwesties tussen boeren en papiermakers:koperslagers over met name waterbeheersing.

Vrouw, aan het werk op het land (foto i.b.v. Henk Kloezeman)

Inhoudsopgave

Een terug- en vooruitblik 1
Evert de Jonge

Mededelingen en agenda 2

Uitnodiging en agenda ledenjaarvergadering 3

Een nieuwe voorkant van het blad 4

In en om het Ruwe Veen - Brieven en herinneringen 5
Lijda van den Bremen-Jonker

De Dellen (2) 19
Bewerkt door Lodewijk Rondeboom

Het eerste jaar Ecclesia in Fasna 23
Wim van 't Einde

Hans Beers (1891 - 1979) 31
Drs Dianne Hamer

Oproep publicatie Oosterhof 40

Kerk en kunst - Koorhekken 41
Jan van Zellem

De eerste Christelijk Nationale School te Vaassen 45
(1) Hoe het begon
Dirk Bakker

Twee oud-Dellenbewoners vertellen (3) 52
Harm Sleurink

Van de penningmeester 55

Een willekeurige greep (3) 56
Uit het woordenboek van het dialekt van Epe

Ophef om het Vossenbroek (3) 57
Evert de Jonge

Foto's (met dank aan Henk Kloezeman) 39, 60